ЖАҢЫ КИТЕП

Н. Жусупбекова, А. Оморова, Г. Чепекова

КЫРГЫЗ ТИЛИ

6-класс

Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн
мектептер үчүн окуу китеби

Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги тарабынан сунушталган

БИШКЕК – 2018

УДК 373.167.1
ББК 81.2Ки Я721
Ж 93

Рецензенттер:
З. Сарылбекова – пед. илимд. канд., Ж. Баласагын атындагы КУУнун профессору;
Р. Абдуллаева – пед. илимд. канд., И. Арабаев атындагы КМУнун профессору;
Р. Буйлякеева – Бишкек ш., № 13 мектеп-гимназиясынын директорунун мамлекеттик тил боюнча орун басары

Жусупбекова Н. ж. б.
Ж 93 **Кыргыз тили:** 6-кл. Окутуу орус тил. жүргүзүлгөн мектеп. үчүн окуу китеби/Н. Жусупбекова, А. Оморова, Г. Чепекова. – Б.: Аркус, 2018. – 160 б., сүрөт.

ISBN 978–9967–31–785–7

Окуу китебинин материалдары кеп ишмердиктин түрлөрүн (угуу, сүйлөө, окуу, жазуу) комплекстүү өнүктүрүүгө багытталды. Бул окуу китебинин мазмуну Мамлекеттик билим берүү жана Кыргыз тилинин предметтик билим берүү стандарттарынын талаптарына ылайык түзүлдү. Коммуникативдик технологиянын негизинде эң натыйжалуу окуу ыкмаларын колдонуу менен Кыргыз Республикасында көп тилдүү билим берүү программаларын апробациялап жаткан мектептердин алдыңкы тажрыйбаларына таянуу окуу китебинин принципиалдуу өзгөчөлүгүн түзөт. Ошондой эле окуу китебинде маалымат технологияларын колдонуп, окуучулардын долбоордук жана изилдөөчүлүк ишмердикке катышуусу каралган. Окуу китебиндеги материалдар окуучуларга кыргыз элинин жана дүйнөдөгү башка элдердин тарыхы, каада-салттары, маданий өзгөчөлүктөрү, жалпы адамзатка тиешелүү рухий баалуулуктары менен таанышууга өбөлгө түзөт.

ШАРТТУУ БЕЛГИЛЕР

– Көргүлө
– Уккула
– Окугула
– Жазгыла, толтургула
– Суроолор
– Жуптарда сүйлөшкүлө, кичи топтордо иштегиле
– Сөздүк
– Ойлонгула
– Үй иши

Ж 4306020200–18

УДК 373.167.1
ББК 81.2Ки Я721

ISBN 978–9967–31–785–7

© Жусупбекова Н. С., Оморова А. А., Чепекова Г. С., 2018
© «Аркус басмасы» ЖЧК, 2018
© КР Билим берүү жана илим министрлиги, 2018

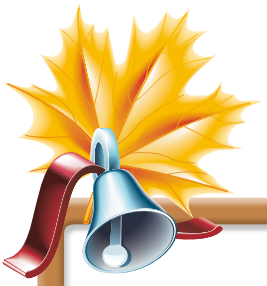

Кымбаттуу окуучулар!

Силерди жаңы окуу жылыңар менен куттуктайбыз! Кыргыз тилин окуп-үйрөнүүдө көп-көп ийгиликтерди каалайбыз! Бул окуу китеби 5-класста алган билимиңерди андан ары тереңдетет.

Окуу китебинде үй-бүлө, саякат, кесип, Кыргызстан, ден соолук, соода-сатык, кызыгуулар жөнүндө көп кызыктуу маалыматтар сунушталган. Силер ийгиликтүү тил үйрөнүшүңөр үчүн кызыктуу жана керектүү маалыматтар менен таанышып, окуган жана билген маалыматтарды жупта, кичи топто талдап, ар түрдүү кырдаалдарда баарлашып, ой-пикириңерди жазып аракеттене турган тапшырмалар берилди. 5-класстагы көндүмдөрүңөрдү андан ары өнүктүрүп, окуу китебиндеги ар бир тапшырманы адегенде өз алдынча, андан кийин жупта, кичи топто аткарасыңар. Силер тапшырмаларды ушундай иретте аткаруу керек экенин жакшы түшүнүп калдыңар деп ойлойбуз. Тапшырмаларды ушундай ирети менен аткарып жатып, силер өз пикириңерди түшүнүктүү билдирип, башкаларды түшүнгөндү жана окуган маалыматыңарды баалаганды үйрөнө аласыңар. Кыргызча туура сүйлөп, туура жазып, өз оюңарды кең-кесири баяндап бере аласыңар!

Келгиле, балдар! Кыргыз тилин, мамлекеттик тилди бирге үйрөнөлү!

I ЧЕЙРЕК

ҮЙ-БҮЛӨ

1 сабак

Сенин үй-бүлөң, үйүң кандай?

Грамматика: Сүйлөмдүн ээси жана баяндоочу

Лексика: үй-бүлө, үй, бөлмө, бактылуу, кичинекей, сүйөт, кам көрөт, багат, жардам берет, коргойт, сооротот, сагынат, тазалайт, тарбиялайт.

Эсиңе тут!

Сүйлөмдүн ээси + баяндоочу

Үй чоң жана таза.	**Үй-бүлө ынтымактуу.**
Үй-бүлө чоң үйдө **жашайт.**	**Мен бактылуумун.**

Сүйлөмдүн ээси сүйлөмдөгү негизги ойду билдирет. Ким? эмне? кимдер? эмнелер? деген суроолорго жооп берет.

Баяндооч сүйлөмдүн ээсине баш ийип, ээнин кыймыл-аракетин билдирет.

1. Диалогду толуктап сүйлөшкүлө.

– **Силердин үй-бүлөңөрдө канча адам бар? Алар кимдер?**
– Биздин үй-бүлөбүздө ... бар. Алар ...
– **Силердин үй-бүлөңөр бактылуубу? Эмне үчүн?**
– Биздин үй-бүлөбүз бактылуу, анткени...
– **Сен кандай үй-бүлөнү бактылуу деп түшүнөсүң?**
– Мен ... үй-бүлөнү бактылуу деп түшүнөм, анткени...
– **Силердин үй-бүлөлүк дарагыңарда канча муун бар?**
– Биздин үй-бүлөлүк дарагыбызда ... муун бар.
– **Силердин үй-бүлөлүк дарагыңарда канча адам бар?**
– ... адам бар.
– **Атаңдын атасы сага ким болот?**
– Атамдын атасы мага ... болот.
– **Чоң атаңдын атасы сага ким болот?**
– Чоң атамдын атасы мага ... болот.
– **Чоң атаңдын чоң атасы сага ким болот?**
– Чоң атамдын чоң атасы мага ... болот.

2. Жупта сүйлөшүп, суроолорго жооп жазгыла.

Эгерде ооруп калсаңар, апаңар силерге кантип кам көрөт?

Апаңар жаныңарда болсо, анда өзүңөрдү жакшы сезип, ооруңар жеңилдейби? Эмне үчүн?

Апаңар ооруп калса, силер өзүңөрдү кандай сезесиңер? Апаңарга айыгууга кандай жардам бересиңер?

кам көрөт – заботится **жардам берет** – помогает

3. «Эненин жүрөгү» деген текстте эмне жөнүндө окуйбуз деп ойлойсуңар?

4. Сүрөттөрдү карагыла, жупта кеңешип, ар бир сүрөткө тиешелүү сүйлөмдөрдү туура окугула.

Кооз үч кайың өсүп турат.

Бир кооз кайың кичинекей үч кызы менен токойдо өсөт.

Кайыңдын өзөгү кулады.

5. Текстти тыным менен окугула. Тапшырмаларды аткаргыла. Суроолорго жооп бергиле.

Эненин жүрөгү

I

Бир кооз кайың кичинекей үч кызы – кымча бел кайыңдар менен токойдо өсөт. Анын бутактары кыздарын шамал менен жамгырдан, жайкы күндүн ысык нурларынан коргойт. Апасынын жанында кайың-кыздар эч нерседен коркпой өсө беришет.

Бир жолу токойдо чагылгандуу жаан башталат. Күн катуу күркүрөп, чагылган жаркылдайт. Кичинекей кайыңдар коркконунан титиреп-калтырашат. Кайың аларды бутактары менен кучактап сооротот: «Коркпогула, чагылган силерге тийбейт. Мен – токойдогу эң бийик даракмын».

кымча бел – тонкоствольный
корго- – защитить
күркүрөө – гром
чагылган – молния
соорот- – успокаивать
бутак – ветвь
чагылгандуу жаан – гроза
кичинекей – маленький
титиреп-калтырашат – трепетать

1-тыным

– Токойдогу кайыңдардын үй-бүлөсүн сүрөттөп бергиле.
– Кичинекей кайың-кыздар эмне үчүн эч нерседен коркпой өсүшөт?
– Чоң кайың кыздарын чагылгандан коргой алабы?

II

Аңгыча болбой, бутактардын чыртылдаганы угулат. Чагылган түз эле кайыңга тийип, өзөгүнүн ортосун куйкалап кетет. Кыздарын коргош керек экенин унутпаган кайың күйбөйт. Нөшөрлөп жааган жамгыр менен

шамал да кайыңды жыгылта албайт. Көз ирмем да кыздарын унутпаган кайың кучагын ачпай тура берет. Чагылган басылып, шамал токтогондо, күн жаркырап тийгенде гана кайыңдын өзөгү солк этет. Кулап баратып, кайың кыздарына шыбырайт: «Коркпогула, мен жаныңарда болом. Чагылган менин жүрөгүмдү жара алган жок. Куйкаланган өзөгүмө чөп чыкса да, жүрөгүм сого берет». Кайыңдын өзөгү кулады, кулаганда кымча бел кыздарынын бир бутагына тийбестен кулады.

чыртылда – треск
күйбө- – не сгореть
көз ирмем – мгновение
жара алган жок – не разбил
өзөк – ствол
нөшөрлөп жаааган жамгыр – ливень
солк эт- – качнуться
куйкаланган – опалённый
куйкала – опалить
кула – падать
шыбыра – шептать
сого берет – будет стучать

2-тыным

– Үч кайың-кыз апасы жок кантип жашашат?
– Энесинин жүрөгү аларга качан кантип жардам берет?

III

Ошондон бери картаң дүмүрдүн жанында кооз үч кайың өсүп турат. Эгерде силер токойдо ошол жерге барып калсаңар, кайыңдын өзөгүнө эс алууга отургула. Анан көзүңөрдү жуумп, кулак салгыла. Ошондо силер эненин жүрөгүнүн сокконун угушуңар мүмкүн.

М. Скребцова

картаң – старый
жуумп – закрыв
дүмүр – пень

– Бардык даректарды бир чоң үй-бүлө деп элестеткиле. Даректардын ата-энеси, чоң атасы, чоң энеси кайсы даректар? Кайсы даректар балдары?
– Эмне үчүн дайыма апасы балдарын коргойт деп ойлойсуңар?
– Эгерде апаңардын ишинде жаман окуя болсо, маанайы чөксө, анда силер апаңарга кантип жардам бере аласыңар?

6. Бир окуучунун апасы жана өзү жөнүндө жазганын окугула. Силердин апаңарга эмнеси окшош? Сага ал окуучунун эмнеси окшош?

Апам эмне кылат?	**Мен эмне кылам?**
Апам бизди жакшы көрөт, ошондуктан биздин үй-бүлөбүзгө кам көрөт. Ал ак көңүл, боорукер. **ак көңүл** – добрый **боорукер** – отзывчивый	Мен да апамды жакшы көрөм, ошондуктан апама жардам берип турам.
Апам күн сайын үй-бүлөбүз жактырган даамдуу тамактарды бышырат. Бизди маалында тамактандырат.	Мен апама жардамдашам: дүкөндөн азык-түлүк салынган оор баштыктарды **көтөрүшүп** келем. **көтөрүшүп келем** – помогаю носить

Апам биздин үйдүн бөлмөлөрүн жыйнап тазалайт. **бөлмө** – комната	Буюмдарымды ордуна коюп иреттейм.
Кичинекей инимди багат: суу-га түшүрүп кириптет, ыйласа соо-ротот, кечинде жомок окуп берет.	Апам жана иним болуп сейил-дегенди жакшы көрөм. Биз апам менен таза абада дем алабыз. Иним-ди ойнотом.
Апам мага тамак жасаганды, идиш-аяк жууганды, башка дагы көп нерселерди үйрөтөт.	Мен апамдан өзүм үчүн пайда-луу нерселерди билип алам.
Апам сабактарга даярдануура жардам берет.	Мен өз алдымча окууга аракет-тенем.
Апам мени адептүү болууга тарбиялайт.	Апам менен киного, конокко ба-рабыз. Ар кайсы нерселер жөнүндө сүйлөшөбүз.

7. Класташыңдын сабактагы ишин баалаш үчүн 1 сүйлөм танда:

- Сен азаматсың.
- Сен сабакта мыкты иштедиң.
- Сен мындан дагы жакшы иштесең болмок.

8. Силердин апаңар алыс жакка бир жумага кетсе, апаңардын кылган иш-терин силеркайсы убакта кантип аткарат элеңер? Жупта талкуулап, айтып бергиле.

2-сабак

Сенин үй-бүлөң, үйүң кандай?

Грамматика: Сүйлөмдүн аныктоочу. Кандай? Кайсы?

Лексика: көп батирлүү, кабаттуу, кенен, чакан, гүлзар, жашоочу, ээси.

Эсиңе тут!

Сүйлөмдүн аныктоочу + ээси + баяндоочу

Кандай өлкө?	бай өлкө	Кайсы өлкө?	Кыргызстан
Кандай шаар?	кооз шаар	Кайсы шаар?	Бишкек шаары
Кандай көчө?	жаңы көчө	Кайсы көчө?	Токтогул көчөсү
Кандай мектеп?	чоң мектеп	Кайсы мектеп?	№ 28 мектеп
Кандай кыз?	акылдуу кыз	Кайсы кыз?	6-класста окуган кыз
Кандай үй-бүлө?	ынтымактуу үй-бүлө	Кайсы үй-бүлө?	Султановдордун үй-бү-лөсү

Кандай бөлмө?	таза бөлмө	Кайсы бөлмө?	конок бөлмөсү
Кандай белек?	сонун белек	Кайсы белек?	туулган күндөгү белек

Сүйлөмдүн аныктоочу зат менен байланышып, анын ар кандай белгисин (сын-сыпатын, сан-иретин, мүнөзүн ж. б.) билдирет.

9. Силер жашаган айылда же шаарда кандай үйлөр бар? Айылдагы үйлөр менен шаардагы үйлөрдүн кандай айырмасы бар? Талкуулагандан кийин төмөнкү таблицаны толтургула.

Айылдагы үйлөр кандай?	Шаардагы үйлөр кандай?	Айырмасы	Окшоштугу	Эмне үчүн?
...	...	...	...	...

Үлгү: *Айылдагы үйлөр бир кабаттуу, анткени айылда адамдардын саны абдан көп эмес, жер кенен.*

10. Силер кандай ойлойсуңар, бардык үйлөр бири-бирине окшош болуш керекпи? Эмне үчүн?

11. Чоңойгондо сен кандай үйдө жашагың келет? Эмне үчүн? Сүрөтүн тартып, келечектеги үйүң жөнүндө айтып бер. Сүрөт боюнча бири-бириңерге суроолорду бергиле.

12. Текстти тыным менен окугула. Суроолорго жооп бергиле.

Үй жөнүндө үйдүн аңгемеси

I

Үйлөр ар кандай болушат. Көп батирлүү бийик үйлөр, бир кабаттуу үйлөр, кооз сарайлар, жөнөкөй курулуштар. Үйлөрдүн кылган «жумушу» да ар башкача. Кээ бир үйлөрдө адамдар иштешет же окушат, айрымдары – дүкөн. Менин «жумушум» эң маанилүү – менде адамдар жашашат. Мен кадимки эле сегиз кабат үймүн. А түгүл лифт да бар. Дарегим: Москва шаары, Петров паркы, Жаңы үйлөр, «Б» корпусу. Биз алиппедеги тамгалардай болуп «А» корпусу, «Б» корпусу, «В» корпусу болуп катар турабыз.

сарай – дворец **курулуш** – строение

– Үйлөрдүн кылган «жумушу» жөнүндө эмнелерди билдиңер?

– Бул үйдүн дареги кандай?

– Бул дарекке көчүп келген Травка деген бала эсиңердеби? Ал жөнүндө 5-класста эмнелерди окугансыңар? Айтып бергиле.

II

Жаңы үй кезимде биринчи жашоочулар көчүп келгени эсимде. Алар жүк ташуучу машинелер менен көчүп келишкен. Эмеректерин, кийим-кечелерин, ит-мышыктарын алып келишкен. Баары тең бактылуу болушуп, күлүп, бири-бири менен таанышып, бири-бирин кошуна деп аташкан.

Ошондон баштап менин терезелеримде ар күнү кечинде жарык күйүп, короодо балдар ойношот, чоңдор сейилдешет. Айланамда гүлзарлар, бийик даректар өстү. Жашоочуларды күн сайын окууга жана ишке узатам, кечинде кайтып келишин күтөм. Алыс жакка кетишсе, мен аларды сагынам. Жашаган адамдар да мени сагынышат, деп үмүттөнөм.

ycilka.net/tvir.php

эсимде – помню
сагын- – скучать
узат- – провожать
үмүттөн- – надеяться

– Жашоочулар эмне үчүн бактылуу?

– Жаңы үй жашоочуларга жаккан сүйлөмдү тексттен таап далилдегиле.

– Үй эмне үчүн жашоочуларын күтүп, сагынат?

– Жашоочулар да үйүн сагынабы? Эмне үчүн?

– Силерге өзүңөр жашаган үйүңөр жагабы? Эмне үчүн?

13. Сүйлөмдөрдүн туура же ката экенин аныктагыла.

	туура	ката
Үйлөрдүн баары бири-бирине окшош болушат.		
Петров паркындагы «Б» корпусундагы үйдө лифт жок.		
Бул сегиз кабат үй.		
Үй өзү жөнүндө айтып берет.		
Үйдө жашоочулар бактылуу.		
Жашоочулар бири-бирин сыйлашат.		
Жашоочулар алыска кетсе, үй аларды сагынып кетет.		
Жашоочулар да үйүн сагынышат.		

14. Өзүңөрдүн үйүңөрдүн планын тарткыла. Төмөнкү суроолор боюнча айтып бергиле.

– Өзүңөрдүн үйүңөрдү сүрөттөп бергиле.

– Өзүңөрдүн бөлмөңөрдү сүрөттөп бергиле.

– Үйдө гүлдү кайсы жерге өстүргөн жакшы?

– Үйүң кайсы көчөдө?

– Үйүң кандай?

– Үйүңдө канча адам жашайт?

– Алардын бөлмөсү барбы?

– Үйдө баарынын өз-өзүнчө бөлмөсү болуш керекпи? Эмне үчүн?

– Үйдө сенин ордуң барбы? Ал кайсы жер?

– Коноктор кайсы бөлмөдө отурушат? Кайсы бөлмөдө укташат?

– Өзүңдүн үйүң сага жагабы? Эмне үчүн?

15. Теманын аягында ар бириңер таблицаны өз алдыңарча толтургула.

Тема боюнча эмнелерди билдим?	Тема боюнча эмнелерди аткара алам?	Мага эмне түшүнүксүз болду?
... ...	... ...	... ...

3-сабак

Үнөмчүл болуш керекпи?

Грамматика: Жалпы таандык мүчө. Кимдики? Кимдердики?

Лексика: суу түтүгү, суу чоргосу, чыгым, келечек, маани, үнөмчүл, үнөмдө-, үнөмдүү, үнөмдөш керек, үнөмдөш үчүн, корот-, ыргыт.

Эсиңе тут!

Эмне? Эмнелер?	Эмненики? Кимдики? Кимдердики?
Үстөл менен отургуч	конок бөлмөнүкү
Чыны менен чай кашык	ашканаыкы
6-класстын окуу китеби	мектептики
Узун сызгыч	Анараныкы
Бул китеп	курбумдуку
Бул ийгилик	окуучулардыкы

Зат атоочко уланган **-ныкы** мүчөсү таандыкты билдирет.

16. Сөздөргө жалпы таандык мүчөнү улагыла.

Бул балта мен... .
Бул идиш-аяк апам... .
Бул отургуч мектеп... .
Бул шыпыргы сен... .
Тиги күзгү эжем... .
Ал дептер окуучу... .
Бул күрөк атам... .
Бул терезе бөлмө... .
Лифт кабаттуу үй... .

17. Үлгү боюнча сөз айкаштарын жазгыла.

Үлгү: *китепкананын китептери – китептер китепканаыкы*

Ата-энемдин акчасы – акча ата-энемдики.
Үй-бүлөнүн чыгымдары – ...
Менин досторум – ...
Өздөрүнүн буюму – ...
Баланын бөлмөсү – ...
Кыздын кийими – ...
Адамдардын эмгеги – ...
Өлкөнүн электр жарыгы – ...

18. Сөздөрдүн антонимдерин жебе аркылуу тапкыла.

майда	кем
кымбат	туруктуу
ашыкча	пайдасыз
пайдалуу	корот-
күнүмдүк	арзан
үнөмдө-	чоң

19. Сүрөттү карагыла. Бул сүрөттөрдү бириктирген эмне деп ойлойсуңар? Ой бөлүшкүлө.

20. Текстти тыным менен окугула. Суроолорго жооп бергиле.

Үнөмчүл болгон пайдалуу

I

Ата-энем мага күнүмдүк майда чыгымдарга акча берип турушат. Ал акчаларды үнөмдөп, досторум менен киного барам. Ашыкча чыгым кылып ата-энемди кыйнагым келбейт.

Апама 8-март майрамына кооз гүлдесте белек кылсам, аябай таң калды. Үнөмдөгөн акчама сатып келдим десем, апам аябай сүйүндү.

Менин досторум ата-энем көп акча бербейт, кымбат кийим сатып беришпейт деп арызданышат. Өздөрү колундагы акчасын керексиз буюмдарды сатып алып коротушат. Мен досторумду акчаны үнөмдөп колдонууга чакырам. Себеби биз өзүбүз иштеп, акча таба элекпиз. Акчаны жөн эле коротсок, анда ата-энебиздин эмгегин сыйлабаган болобуз. Ал эми үнөмчүл болгонду үйрөнсөк, бул келечегибизге пайдалуу.

күнүмдүк – повседневный
үнөмчүл – бережливый
корот- – потрать
чыгым – расход
ашыкча – излишний
коротсо – если будет тратить
үнөмдө- – экономить
кыйноо- – мучить
келечек – будущее

1-тыным

– Силердин ата-энеңер күнүмдүк майда чыгымдарга акча беришеби?
– Силер ал акчаларды кантип колдоносуңар? Эмне үчүн?
– Эгерде акчаны үнөмдөбөсө, анда эмне болот?
– Үнөмчүл болгон жакшыбы? Эмне үчүн?
– Бул баланын жоруктары силерге жактыбы? Эмне үчүн?
– Ушул бала сыяктуу силер апаңарга белек кылдыңар беле?

II

Үнөмчүлдүк – бул жакын туугандарыңа да, тааныш эмес адамдарга да кам көрүү. Ал бала кезде майда нерселерден башталат да, мамлекеттик масштабдагы мааниге ээ.

Мисалы, окуучу тапшырма аткарып жатып, туура эмес жасап алды дейли. Ал каталарды сызып өчүрдү – дептердин бетин булгады! Анан жаңы дептер баштады, булганган дептердин баракчарын жарымы таза бойдон ыргытты. (Кээ бир гана окуучулар дептердин таза баракчарын черновикке колдонушат.) Класста 30 окуучу бар, алардын он беши дептерин таза бойдон ыргытып салат. Беш сабактан эле ушинтип 15 дептерден ыргыта беришсе, мектеп боюнча 20 класс бар болсо, анда 1500 дептер ыргытылат. Ал эми биздин өлкөдө канча мектеп бар, билесиңерби? Бул эмне, болбогон эле нерсеби, азбы?

үнөмчүлдүк – бережливость
сызып өчүр- – зачеркни
ыргыт- – выброс

2-тыным

– Үнөмчүлдүк деген эмне?
– Силер бул айтылгандарга кошуласыңарбы? Эмне үчүн?
– Терс сапаттардан кантип арылыш керек?

III

Ал эми эски кийимдерчи? Модадан чыкса эле, жаңы пальто, көйнөк, юбка, шым сатып алышат. Ойлоп тапкычтык менен ал кийимдерди жаңыласа болот.

Өз үйүңөрдү карап көргүлөчү: ашканада суунун чоргосун жапканда көңүл койбой чала жаап койсо, суу тамчылай берет. Биздин өлкөдө таза сууну колдонуу үчүн болбогон акча төлөйбүз, ал эми Европада таза суу

жетишпегенден, аны сатып алышат. Үйлөрдө электр жарыгын өчүргөндү унутуп коюшат, бүт өлкө үчүн бул ири өлчөмдөгү чыгаша.

Суу түтүгү, электр жарыгы, нан, подъезддин дубалдары, лифт, китептер, дептерлер, отургучтар, кийимдер – мунун баары башка адамдардын эмгеги жана убактысы. Эгерде биз аларды, өзүбүздү сыйласак – булардын баарын сактайлы.

суунун чоргосу – водопроводный кран
ири өлчөмдөгү чыгаша – крупный убыток
чала жаап – не до конца закрыть
суу түтүгү – водопровод

– Модадан чыккан пальто, көйнөк, юбка, шым силерге жагабы? Кийимдериңер жаңы кезинде эле кийилбей калып калган учурлар болобу? Ал кийимдерди кантип жаңылап кийсе болот?

– Силер суунун чоргосун жакшылап жабасыңарбы? Үйдөн чыкканда электр жарыгын өчүрөсүңөрбү? Бул нерселер маанилүүбү?

– Жогорку тексттен оюңардын туура экенин далилдеген сүйлөмдөрдү тапкыла.

IV

Илимий-техникалык революциянын мааниси адамдардын күчүн жана эмгегин үнөмдөө болуп эсептелет. Илимпоздор, инженерлер жүк ташуунун ылдамдыгын чоңойтуп, унааларды жакшыртып жатышат. Мурун жумалап, айлап жүргөн алыс жактарга учактар азыр бир нече саатта жеткирет. Азыр почтанын ордуна мобилдик телефондор, радио, телевидение алмашты. Бирок машиналар баарын жасай алышпайт. Аларга адамдардын үнөмчүлдүгү, кылдат мамилеси керек.

маани – значение
кылдат – бережно
ылдамдык – скорость
мамиле – отношение
жеткир- – доставить

– Адамдардын күчүн жана эмгегин үнөмдөөгө илимий-техникалык революция кызмат кылары аныкпы? Тексттен бул ойду далилдеген үч сүйлөм тапкыла.

21. Өзүңөрдү баалагыла.

Мен класстагы иштин ... бөлүгүн аткардым.
Мен өзүмө жалпы «токочтун» ... бөлүгүн бөлдүм. Себеби ...

22. «Үнөмчүл болуу керекпи?» деген темада 10 сүйлөмдөн кем эмес текст жазып келгиле.

4-сабак

Үнөмчүл болуш керекпи?

Грамматика: Сүйлөмдүн толуктоочу. Кимди? Эмнени?

Лексика: жаңгак, оюнчук, жарманке, сат-, сатып ал-, көгүчкөн, акча, куту, корот-, үнөмчүл, ак көңүл, жан-жаныбар, тойгуз-.

Эсиңе тут!

Ким? Эмне?	Кимди? Эмнени?	Эмне кылат? (Эмне кылды?)
Мен	түрдүү таттууларды	сатып алам.
Ит	этти, сөөктү	жейт
Ал	көгүчкөндү	көрдү
Бала	жан-жаныбарды	тойгузду

Толуктооч кыймыл-аракет багытталган затты билдирет. Кимди? эмнени? деген суроолорго жооп берет.

23. Сүйлөмдөргө кыймыл-аракет багытталган затты кошуп толуктап жазгыла.

Биздин үй-бүлө (эмнени?) туура коротууга аракет кылабыз. Апам (кимди?) тойгузуу үчүн тамак-ашты көп алат. Күнүмдүк (эмнени?) атам төлөйт. Биз (кимди?) кыйнабайбыз. Керектүү (эмнени?) гана сатып алабыз. Үй-бүлөдө (эмнени?) үнөмдөш керек. Бирок мен дүкөнгө барсам, түрдүү (эмнени?) көп сатып алганды жакшы көрөм.

Колдонулуучу сөздөр: акчаны, ата-энебизди, таттууларды, акчаны, нерселерди, бизди, чыгымдарды.

24. Сүрөттөрдү карагыла. Балдар эмне кылып жатышат?

Костя – үнөмчүл бала.
Ал акчаны кутуга салып сактайт.

Федя көгүчкөндөргө жем,
иттерге колбаса сатып алат.

25. Текстти окугула. Костя менен Федянын жоруктарын салыштыргыла. Макалдардын маанисин чечмелегиле.

Эки макал

Костя – үнөмчүл бала. Апасы беш сом же бир тыйын берсе да, кутуга салып сактап коёт. Ал эми анын досу Федя – тескерисинче. Анын колунда беш сом болсо эле, ал сөзсүз бир нерсе сатып алат. Көгүчкөндөргө жем, иттерге – колбаса.

Бир жолу чоң айылда жарманке болду. Костя өзүнүн кутусунан майда акчаларын алып, жарманкеге жөнөдү, ар түрдүү таттууларды жана оюнчук сатып алмак болду. Ал эми Федя үйүндө калды. Акчасы жок болсо, жарманкеге эмнеге бармак эле? Костя жарманкеге чоң айылга бара жатып, адашып калды. Анан бир көгүчкөндү көрөт. Костя андан:

– Көгүчкөн, мага жол көрсөтүп койчу! Мен сага акча берем,– деп суранды.

– Мага акчанын кереги жок. Сага жол көрсөткүдөй, сен кимсиң? – дейт.

– Мен Федянын досумун.

– Анда башка кеп. Көрсөтөйүн.

Көгүчкөн Костяга жол көрсөтүп берет, тиги ошол жол менен жарманкеге жетет. Костя жарманкеге келсе, анда эл көп. Жакшысы да, жаманы да бар. Бир ууру Костянын акчасын уурдап алат. Костя ыйлап жиберет. Анын ыйлаганын көргөн бир ит келип:

– Ыйлаба, мени ушул жерде күт! – дейт.

Ит Костянын акчаларын жытынан таап, тартып алат да, алып келип берет. Костяга бир нерсе деп кулагына шыбырап кетет.

Костя түрдүү таттууларды, жаңгактарды, оюнчук сатып алат. Үйүнө баратып, жолдон жолуккан жан-жаныбарды тойгузуп кете берет. Чымчыктарды да, иттерди да. Өз айылына келгенде Костя Федяга оюнчук тартуулайт:

– Бул сага белек, менин кымбаттуу досум!

Көргөн көзүнө ишенбей, Федя:

– Сага эмне болгон, Костя? Сен мынча ак көңүл болуп калгансың? – дейт.

– Мен эми дайыма ушундай болом,– деп Костя Федяны кучактайт. Федя жарманкеде Костянын кулагына ит эмне деп шыбыраганын билбейт. А ит болсо, Костяга эки макал айткан: «Жүз сомуң болгончо, жүз досуң болсун». «Үнөмчүл болгон жакшы, ак көңүл болгон – андан жакшы».

Е. Пермяк

куту – коробка **жарманке** – ярмарка **көгүчкөн** – голубь

26. Текстин каармандарына мүнөздөмө бергиле, таблицаны толтургула.

Каармандын аты	Сырткы келбетин элестетип, жаз	Ал кандай бала?	Ал келечекте кандай адам болот деп ойлойсуң?
Костя			
Федя			

27. Тексттеги маалыматты 2–3 сүйлөм менен жалпылагыла.

Текстте айтылган маселени белгилегиле.
Өз оюңарды айткыла.
Аны аргументтештирип, мисалдарды келтиргиле.
Жыйынтык чыгаргыла.

28. Костянын үнөмчүл гана болбой, ак көңүл бала болгону туурабы? Эмне үчүн? Өз оюңарды төмөнкү сүйлөмдөрдү улантып жазгыла.

Мен ... деп ойлойм.
Биринчиден, ...
Экинчиден, ...
Үчүнчүдөн, ...
Демек, ...

29. Тема боюнча өзүңөрдү баалагыла.

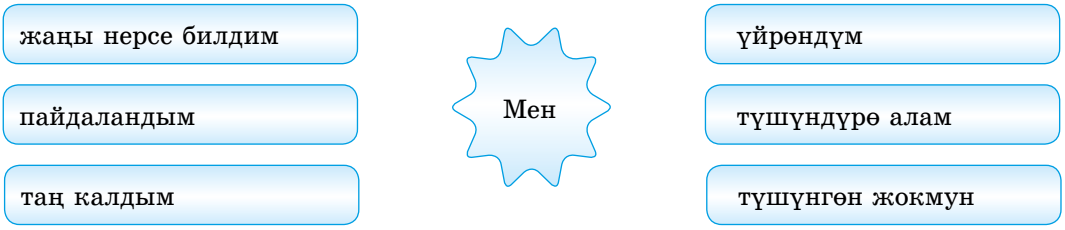

5-сабак

Досу көп бала

Грамматика: Сүйлөмдүн бышыктоочу. Канчалык? Кантип?

Лексика: дос, курбу, туулган күн, белек, топтом, айрылыш, келечек, укмуш, окуя, байлык, кесим, байкуш, ишенимдүү, ыңгайлуу, укмуштуу.

Эсиңе тут! **Сүйлөмдүн ээси + бышыктоочу + баяндоочу**

Канчалык?	Эмне кылды?
канчалык	ойлонду
ушунчалык	кыйналды
мынчалык	көрүндү
ошончолук	отура берди

Ким? Эмне?	Кантип?	Эмне кылды?
Кыз	сүйлөп	отурду
Жарык	күйүп	турду
Курбусу	ойлонуп	көрдү
Суу	агып	жатты
Бала	кесип	жеди
Ал	куюп	ичти
Досу	сүйүнүп	кетти

30. Сөздөргө **-ып** мүчөсүн туура улап жазгыла.

Үнөмдө... жашайт, сат... келет, иретте... чыгат, тазала... коёт, тартуула... жатат, корго... жүрөт, сакта... турат, кучакта... отурат, колдон... атат, жаша... жүрөт, жардам бер... турат, тарбияла... жатат.

31. Төмөнкү чачылган сөздөрдөн сүйлөм түзгүлө.

Дүкөнгө, сатып, барып, лента, алды, кыз; Ал, белек, ойлонуп, нерсени, башка, кылды; Чыгышты, ырыс, достор, издеп; Достор, бири-бирин, ойгонуп, сүйүнүп кетишти, эртең менен, көрүп.

32. Суроолорго жооп бергиле.

Адам достору жок жашай алабы?
Достук деген эмне?
Силердин оюңарча чыныгы дос кандай болуш керек?

33. Сүрөттөгү кыз эмне кылып жатат деп ойлойсуңар? Ой бөлүшкүлө.

34. Текстти окуп, суроолорго жооп бергиле.

Бир кызды эң жакын курбусу туулган күнүнө чакырды. Ал кыз белекке түстүү калемдердин топтомун сатып алды. Калемдер абдан кооз экен, кыз аларды карап отуруп, өзүнө калтыргысы келди. Ал кайра дүкөнгө барып, бул жолу ленталарды тандады. Мындай сонун ленталар курбусунда эле эмес, өзүндө да жок болчу. Ал ойлонуп отуруп, башка нерсени белек кылууну чечти. Кыз кайра дүкөнгө барып, «Кирпи» деген кичинекей крем торт сатып алды. Картон кутудагы крем торт кызга

ушунчалык күлкүлүү жана жакшынакай болуп көрүндү. Анда кыз өзүнө бир куюм чай куюп, бир кесим торт кесип алды. Туулган күнгө бара турган убак жакындап калса да, байкуш кыз ашканасында отура берди.

С. Георгиев

35. Бир же эки досуңа (курбуңа) мүнөздөмө бер, төмөнкү үлгүнү пайдалан:

Менин досумдун (курбумдун) аты...
Ал ... жашайт, ... окуп жатат.
Анын сырткы келбети...
Менин досумдун (курбумдун) мүнөзү...
Ал менин чыныгы досум (курбум), анткени...

жакын курбу – близкая подруга
туулган күн – день рождения
топтом – набор
белек – подарок
бир куюм чай – чашка чая
кесим – кусок
байкуш – бедный

– Эмне үчүн кыз белектерди берген жок?
– Кызды мүнөздөп бергиле. Аны жакын курбу десе болобу?
– Силер ушул кызга окшош кыздарды билесиңерби?
– Эмне үчүн автор кызды атынан атабай, «бир кыз» деп жазган?
– Эмне үчүн аңгеменин аягында автор кызды байкуш дейт?

36. Бүгүн досуңардын туулган күнү. Аны куттуктагыла.

37. «Досу көп бала / кыз» деген темада 6–7 сүйлөмдөн турган текст жазгыла. Текст түзүүдө төмөнкү суроолорго жооп бергиле.

Кандай адамды досу көп адам десе болот?
Досу көп болгон жакшыбы? Эмне үчүн?

38. Макалдарды окуп, маанисин түшүндүрүп жазып келгиле.

«Буюм табылат, дос табылбайт», «Ач көздүн өзү тойсо да, көзү тойбойт».

6-сабак

Досу көп бала

Грамматика: Сүйлөмдүн бышыктоочу. Канчалык? Кантип?
Лексика: Ажырагыс, мыкты, айрылыш, токой, ишенимдүү, ошончолук, ушунчалык, келечек, өткөн.

39. Балдар эмне кылып жатат деп ойлойсуңар? Өз оюңарды бири-бириңер менен бөлүшкүлө.

Бул балдар …
Алар токойдо …
Чоң даректын түбүндө …

40. Текстти тыным менен окугула. Тапшырмаларды аткаргыла.

Айрылыш

I

Эки дос болуптур. Алар аябай жакшы достор экен. Алар дүйнө кезип, ырыс издеп чыгышат. Көпкө жүрүшөт: токойлор менен, талаалар менен жүрүшөт, тоолорго чыгышат, суулардан өтүшөт.

Бир маалда алар эки жолдун айрылышына келишет. Ал жерде чоң таш жатыптыр, ал укмуш таш экен: биринчиден, таш жаркырап турат, экинчиден, ташта «Солдо – келечек, оңдо – өткөндөр» деген жазуу бар экен.

айрылыш – разделение
келечек – будущее
эки жолдун айрылышы – распутье
өткөндөр – прошлое

1-тыным

– Тексттен достордун ажырагыс мыкты достор экенин билдирген сүйлөмдү тапкыла.
– Жолдун айрылышына келген достор эми кайда барышат?

II

Бир дос келечекти тандады. Себеби, ар кандай коопсуздук, күтүүсүздүк болсо да, келечек кызыктуу деп ойлоду.

Ал эми экинчи дос өткөндү тандады. Себеби, өткөн учурда баары тааныш, көңүлсүз болгон менен, коркунучсуз деди.

Алар ушундай бир-бирине окшош эмес, ар башка достор эле. Ошентип алар ар кимиси өз жолу менен кетишти. Бири-биринен **канчалык** алыстаган сайын, **ошончолук** капалуу боло беришти. Себеби, жанында досуң жок болсо, кайдагы келечек. Өткөндөр да баары тааныш, көнүмүш болгон менен ишенимдүү досуң болбосо, эчтекеге арзыбайт.

көнүмүш – привычно
ишенимдүү – верный

2-тыным

– Достордун эки башка экенине тексттен далилдерди тапкыла.

– Достор эмне үчүн капалуу?

III

Ошентип экөө эки жакта кете беришти, экөө тең капаланып түнөрүштү.

Күн да түнөрдү. Тез эле түнгө айланды. Экөө тең түнөй турган жерге токтошту. Бир дос чоң жоон даректын түбүнө жатты. Экинчи дос да бир эмен дарагынын түбүнө жайгашты. Анан, капалуу бойдон, уктап калышты.

Эртең менен достор экөө тең бир учурда ойгонуп, бир даректын түбүндө укташканын көрүштү.

түнөр- – мрачнеть **түнөй турган жер** – ночлег

3-тыным

– Эки дос кантип бир даректын түбүндө болуп калышты?

IV

Биринчи дос укмуштуу окуяга таң калды. Ушунчалык таң калгандан башкага алы да калбады. Экинчиси аябай сүйүндү. Сүйүнгөндөн коркуп да кетти.

Кимдир бирөө ташка тамашалап жазып койсо керек,– деди биринчиси.

А балким, тамаша эмес,– деп жооп берди экинчиси. – Балким, өткөн менен келечек кээде бир жерден жолугушат ко. Биз ошондой жерге келип калсак керек.

Эмне болгонун жөнү менен түшүнүп-түшүнбөй эле, эки дос андан ары көз көргөн жакка кете беришти. Кайда болсо да мейли, бирге болсо болду.

В. Лейкин

укмуш – чудо **окуя** – событие
укмуштуу – удивительный **укмуштуу окуя** – приключение

– Тексттер достор жолугушуп калганын түшүндүргөн сүйлөмдү тапкыла.

– Кайсы достуку туура деп ойлойсуңар?

– Достор бул окуядан кандай жыйынтык чыгарышты?

41. «Айрылыш» деген текстти пайдаланып, туура эмес сүйлөмдөрдү оңдогула.

Эки дос болуптур. Бир жолу алар урушуп кетишет да, өздөрүнө жаңы дос издеп чыгышат. Алар абдан узак жүрүшөт. Акыры экөө чоң таш көрүшөт. Ташта: «Солдо – байлык, оңдо – укмуштуу окуя» деген жазуу бар экен. Ар бири ар тарапка жөнөшөт.

Кеч киргенде, ар кимиси түнөй турган жер издейт. Бирөө арчанын түбүнө жатат. Экинчиси да өзүнө ыңгайлуу жер табат. Достор эртеси ойгонуп, бир арчанын түбүндө укташканын түшүнүшөт экен.

урушуп кетишти – поругались
ыңгайлуу – удобный
байлык – богатство
ойгон- – проснуться

– Достор өздөрүнө жаңы дос табыштыбы?

42. Сүйлөмдөрдү бири-бирине жебе менен туура байланыштыргыла.

Дүйнө кезип чыгышты	Белгисиз максатта жөнөштү
Жөнү менен түшүнүп-түшүнбөй	Тандаш керек болуп турду
Эки жолдун айрылышына келишти	**Достор саякаттап кетишти**
Көз көргөн жакка кете беришти	Ар ким ар тарапка кетти
Өз жолу менен кетишти	Дурустап түшүнбөй эле

43. Текстеги маалыматты 2–3 сүйлөм менен жалпылагыла.

Текстте айтылган маселени белгилегиле.
Өз оюңарды айткыла.
Аны аргументтештирип, мисалдарды келтиргиле.
Жыйынтык чыгаргыла.

44. Өз алдыңарча «Жакшы дос» деген темада 8–10 сүйлөмдөн турган текст жазып келгиле. Текст түзүүдө төмөнкү суроолорго жооп бергиле.

Силердин досуңар барбы?
Канча досуңар бар?
Жакшы дос деп кандай досту айтса болот?
Жакшы дос болгон оңойбу же кыйынбы? Эмне үчүн?

45. Теманын аягында ар бириңер таблицаны өз алдыңарча толтургула.

Тема боюнча эмнелерди билдим?	Тема боюнча эмнелерди аткара алам?	Мага эмне түшүнүксүз болду?
... ...	... ...	... ...

7-сабак

Үйдөгү досторубуз

Грамматика: Сүйлөмдүн баяндоочу

Лексика: ээси, ишенимдүү, кожоюн, күчүк, муруту, таргыл, тармал, акылдуу, кайтарат, түшүнөт, тазалайт, курбу, ээрчитип алат.

Эсиңе тут!

Мен ит **багам.** Итим мени **түшүнөт.** Ал үй **кайтарат.** Мен аны **жакшы көрөм.**

Баяндооч сүйлөмдүн ээсине баш ийип, ээнин кыймыл-аракетин билдирет.

46. Сүйлөмдүн ээсин кыймыл-аракетти билдирген сөз менен туташтыргыла.

күчүк	жакшы көрөм
мышык	кайтарат
мен	тазалайсың
ит	**багат**
сен	жуунат
атам	үрөт

47. Балдардын аңгемесин окуп, суроолорго жооп бергиле.

Менин атым – Актан. Менин итим бар. Итим – короочу. Анын аты – Жолборс. Мен аны кичинекей күчүк кезинен өзүм бактым. Ал кечке үй кайтарат. Менин айткан сөзүмдү түшүнөт. «Жолборс, тос»,– десем, короого кирген койлорду айдап чыгат. Жолборс – короонун ишенимдүү кожоюну. Мен аны жакшы көрөм.

күчүк – щенок
кожоюн – хозяин

Менин атым – Искендер. Мен мышык бакканды жакшы көрөм. Жакында эле досторум менен «Кот и Пёс» дүкөнүнө барып, кичинекей мышык сатып алдым. Менин мышыгым таргыл, анын муруту тармал. Ал акылдуу. Мен аны Мурка деп атадым. Аны убагында сууга түшүрүп, тазалап турам. Мурка – менин досум.

таргыл – полосатый
муруту – усы
тармал – кудрявый

Менин атым – Айым. Курбумдун аты – Назик. Биз кичинекей шаарда жашайбыз. Курбум экөөбүз Нарын суусунун жээгинде эс алганды жактырабыз. Менин Кумайык деген итим бар. Итим чоң, кара, ал абдан акылдуу. Мен жекшемби сайын итим менен сейилдейм. Курбум да Кумайыкты ээрчитип алышымды суранат. Биз кийинки жекшембиде токойго эс алууга барганы жатабыз. Сөзсүз Кумайыкты ээрчитип алам.

акылдуу – умный

– Адамдар жаныбарлар менен достошо алабы?
– Эмне үчүн адамдар жаныбарлар менен достошот?
– Кимдин досу кандай жаныбар?

48. Текстеги балдардын жаныбарларын сүрөттөп жазгыла.

Актандын досу – …	Жолборс – …
Искендердин досу – …	Мурка – …
Айымдын досу – …	Кумайык – …

49. Силердин итиңер / мышыгыңар бар. Ал жөнүндө досуңарга айтып бергиле.

Ит/мышык кайда жашайт? Сенин итиңдин/мышыгыңдын аты эмне? Короодо/үйдө кандай кызмат кылат?

Итке/мышыкка ким тамак берет? /Сенин итиң/ мышыгың эмне тамак жейт?

Ага кандай мамиле кылуу керек? Эмне үчүн?

50. Өзүңөрдү баалагыла.

Мен класстагы иштин ... бөлүгүн аткардым.

Мен өзүмө жалпы «токочтун» ... бөлүгүн бөлдүм. Себеби ...

8-сабак

Үйдөгү досторубуз

Грамматика: Татаал баяндооч

Лексика: ээси, аздектеген, көгүлтүр, тоту куш, дабыш, акылдуу, тумшук, куйрук, тоңуп, ызы-чуу.

Эсиңе тут!

жөнөкөй баяндооч	татаал баяндооч
көрдү	көрүп калат
чуркайт	чуркап барат
багат	багып алат
кармайт	кармай калат
сейилдейт	сейилдеп жүрөт

Эки же андан ашык сөздөн туруп, бир гана суроого жооп берген баяндооч **татаал баяндооч** деп аталат.

51. Актан кайсы жаныбарларды багат? Аңгемедеги белгиленген баяндоочторду татаал баяндоочтор менен алмаштырып жазгыла.

Менин атым Актан. Биз айылда **жашайбыз**. Айылда үй жаныбарларын **багышат**. Короодо мал **кармашат**. Короодо уй, кой, жылкы, эшек, эчки **багылат**. Ошондой эле ар бир короодо ит **болот**. Менин итим – Жолборс. Ал эртеден-кечке үй **кайтарат**. Менин айткан сөзүмдү **түшүнөт**. «Жолборс, тос»,– десем, короого кирген койлорду **айдайт**.

Колдонулуучу сөздөр: жашап жатабыз, багып атышат, кармай алышат, бакса болот, кайтарып жүрөт, түшүнө алат, айдап чыгат.

52. Сүрөттөрдү карагыла. Балдар кайсы жаныбарларды багышат? Үлгү боюнча бири-бириңер менен сүйлөшкүлө.

Үлгү:

Актан кайсы жаныбарды багат? – Актан ит багат.
Ал жаныбар кандай? – … … … … .

53. Текстти окуп, суроолорго жооп бергиле.

Кыш. Бир күнү кечинде Элина терезенин сыртынан таң каларлык дабыш укту. Кимдир бирөө үйгө кире албай айнекти тарактатып жаткандай болду. Элина терезеге чуркап барды. Сыртта терезенин кар баскан текчесинен ачык-жашыл тоту кушту көрдү. Тумшугу менен куйругу көгүлтүр түстө экен. Ал тоңуп калган окшойт.

Элина ызы-чуу салды. Ата-энесин чакырды. Ата-энеси бул тоңуп калган тоту кушту сактоо мүмкүн болбой калса керек, ал баары бир өлөт го дешти. Бирок, алар тоту кушту үйгө киргизүү үчүн терезени ачышты. Байкуш чымчык коркуп учуп кетпесин деп акырын кыймылдап, терезе ачылары менен Элина тоту кушту кармап калды. Чымчык үйдө бат эле жылып, тирүү калды. Тоту куштун атын Гоша деп коюшту. Ошентип, үйдө Элинанын аздектеген үй канаттуусу пайда болду.

дабыш – звук
тумшук – клюв
ызы-чуу салды – поднять шум
тарактат- – тарахтеть
куйрук – хвост
тоту куш – попугай
тоңуп – замерзнуть
тирүү – живой
аздектеген – любимец

– Элина эмне үчүн тоту кушту багып алды? Элинаны боорукер десе болобу? Эмне үчүн?
– Тоту кушту багыш үчүн эмнелер керек?
– Тоту куш эмне менен тамактанат?

54. Төмөнкү сөздөрдү колдонуп, сүйлөмдөрдү толуктап жазгыла.

Элина тоту кушту ...
Тоту куштун түсү ..., куйругу ...
Тоту куш кышында ...
Тоту куш – Элинанын ...
Элина – боорукер ...

Колдонулуучу сөздөр: ачык-жашыл, тоңуп калмак болгон, багып алды, кыз, досу, көгүлтүр.

55. Теманын аягында ар бириңер таблицаны өз алдыңарча толтургула.

Тема боюнча эмнелерди билдим?	Тема боюнча эмнелерди аткара алам?	Мага эмне түшүнүксүз болду?
... ...	... ...	... ...

9-сабак

Өзүңөрдү текшергиле

1. Суроолорго жооп жазгыла.

– Үйүң кандай? Кайсы көчөдө? Өзүңдүн үйүңдү сүрөттөп бер.
– Бөлмөң барбы? Өзүңдүн бөлмөңдү сүрөттөп бер. Сага бөлмөң жагабы? Эмне үчүн?
– Үйүңдө канча адам жашайт?
– Алардын бөлмөсү барбы?
– Үйдө баарынын өз-өзүнчө бөлмөсү болуш керекпи? Эмне үчүн?
– Үйдө сенин ордуң барбы? Ал кайсы жер?

2. Суроолорду жооптору менен туташтыргыла.

Сенин өлкөң кандай өлкө?	Биздин мектеп – Т. Үмөталиев атындагы мектеп-гимназия.
Сенин өлкөң кайсы өлкө?	Менин шаарым – Токмок шаары.
Сенин шаарың кандай шаар?	Менин көчөм – У. Салиева көчөсү.
Сенин шаарың кайсы шаар?	Менин досумдун үй-бүлөсү – ынтымактуу үй-бүлө.
Сенин көчөң кандай көчө?	Менин шаарым – байыркы шаар.
Сенин көчөң кайсы көчө?	Биздин мектеп кооз.
Досуңдун үй-бүлөсү кандай үй-бүлө?	Менин өлкөм – бай өлкө.
Досуңдун бөлмөсү кайсы бөлмө?	Менин көчөм таза.
Силердин мектеп кайсы мектеп?	Досумдун бөлмөсү – кең-кесири.
Силердин мектеп кандай мектеп?	Досумдун бөлмөсү – төрдөгү оң жактагы жарык бөлмө.
Досуңдун бөлмөсү кандай бөлмө?	Менин өлкөм – Кыргызстан.

3. Текстти окугула. Текстте кандай кыз жөнүндө айтылат?

Бир кыз көпкө чейин ит баккысы келип жүрдү. Кыз канчалык суранса да, ага апасы уруксат берген жок.

– Иттерди көрөйүн деген көзүм жок,– дечү апасы.

– А мышыктардычы? – деп сурады кыз.

– Мышыктардыбы ... Макул,– деп апасы көнө баштады.

Ошентип, үйдө мышык пайда болду. Жарым сааттан кийин – экинчи мышык, андан кийин үчүнчүсү, анан төртүнчүсү ...

– Өзүңүз айттыңыз го ... – кыз апасынын көзүнө карап, боорукердик менен айтты.

Алтынчы мышыкта апасы багынып, кызына ит бакканга уруксат берди.

көрөйүн деген көзүм жок – терпеть не могу
боорукердик менен – сочувственно
багын- – сдаться
бак-, баккысы келет, багат – кормить, хочет держать

4. Суроолорго жооп бергиле.

– Кыз ит багууга кантип уруксат алды? Кызга ат койгула.

– Эмне үчүн ал үйүнө көп мышыктарды алып келди? Мышыктарга боорукердик кылуу үчүнбү?

– Кыз туура кылдыбы? Эмне үчүн?

– Эмне үчүн адамдар ит багышат деп ойлойсуңар?

– Кандай адам ит бага алат?

5. Окуган тексттердин каармандарына мүнөздөмө берип, таблицаны толтургула.

Каармандын аты	Сырткы келбетин элестетип, жаз	Ал кандай кыз?	Ал кайсы жаныбарды багып алды?	Ал келечекте кандай адам болот деп ойлойсуң?
Элла				
Бир кыз				

6. Макалдардын маанисин чечмелеп бергиле.

Ит адамга жолдош, ошон үчүн атын койгон Жолборс.

Ит ээси менен күчтүү.

ЭС АЛУУ. САЯКАТ

1-сабак

Жайкы эс алуу

Грамматика: Ат атоочтун түрлөрү. Жактама жана шилтеме ат атоочтор

Лексика: деңиз, кайырмак, карагат, кызылгат, козу карын, маданий борбор, жайгашкан, учтуу, сараң, балык уулоо.

Эсиңе тут!

	Жекелик сандагы жактама ат атооч	Көптүк сандагы жактама ат атооч
1-жак	Мен	Биз
2-жак	Сен	Силер
2-жактын сылык түрү	Сиз	Сиздер
3-жак	Ал	Алар

Жактама ат атоочтор затты үч жактын биринде көрсөтөт.

Шилтеме ат атооч

бул / бу
тигил / тиги / тээтиги / тээтигил
ошол / ошо
ушул / ушу
мына бу / мына бул
мына ушу / мына ушул

Шилтеме ат атоочтор бир затты шилтөө аркылуу көрсөтөт.

1. Суроолорго затты шилтөө аркылуу жооп бергиле.

– Сен жайында кайда эс алдың?
– …
– Ким менен, кандайча эс алдың?
– …
– Сага ушул эс алуунун эмнеси жакты?
– …
– Досторуңа кандай сунуштарды бересиң?
– …

Мен	ушул шаарда тээтиги алыскы айылда ошол көлдө	эс алдым.
Мен	ата-энем **менен** байкем **менен** эжем **менен** досторум **менен**	эс алдым.

2. Бири-биринер менен маектешкиле.

Ким кайда, кантип эс алды деп ойлойсуңар?

Антон, дарыя, балык уулоо

Айдана, айыл, топ ойноо

Руслан, көл, сууга сүзүү

Алина, дача, гүл терүү

3. Тексттерди сүрөттөргө дал келтирип окугула.

Малика: Мен Москвага барып келдим. Ал жакта менин байкем жашайт. Москва мага абдан жакты. Ал аябай кооз жана чоң шаар экен. Мен Москвадан метрого түштүм.

Антон: Мен болсо жайында Ысык-Көлдө эс алдым. Көлгө түштүм. Чолпон-Ата шаарында жайгашкан Рух-Ордо маданий борборун көрдүм. Ал жакка көп туристтер барат экен. Мындай эс алуу мага аябай жакты.

Жылдыз: Мен айылда жашаган чоң ата, чоң энемдикине барып эс алдым. Аларга жардам бердим. Алма бакты, помидор, капустаны сугарып, короодогу эки козуну карап, казанга даамдуу тамак жасадым. Айылда менин досторум көп. Бош убагымда сууга түштүм, волейбол ойнодум.

жайгашкан – расположенный **маданий борбору** – культурный центр

4. Балдар жайында кайда, кандай эс алышыптыр? Таблицаны толтургула.

Ким?	**Кайда эс алыптыр?**	**Кандай эс алыптыр?**
...	...	...

5. Кулактандырууну уккула. Ал эмне жөнүндө?

Балдар, саякатка кайда барасыңар? Ким менен барасыңар? Кандай эс аласыңар? Саякаттоо жөнүндө аңгемелердин сынагын жарыялайбыз. Сынакка өз саякатыңар жөнүндө аңгеме жана фотосүрөттөрдү жөнөткүлө. Сынак декабрь айында жыйынтыкталат.

6. Балдардын сынакка жазган аңгемелери менен таанышып, суроолорго жооп бергиле.

Каникулда чоң энемдикине бардым. Чоң энем менен токойго жер-жемиш тергени бардык. Чоң энем экөөбүз карагат менен кызылгат тердик. Мен 8 козу карын таптым. Токойго барган мага абдан жакты. Чоң энем кечинде аябай даамдуу пирожокторду бышырып берди.	Петров Слава
Биз үй-бүлөбүз менен тоого бардык. Тоодо аябай кооз экен! Таза аба, гүлдөр ажайып жыттанат, жел согуп турду. Эжелерим менен жашынмак ойнодук. Мен даректын артына жашындым, ал жерден карагаттын бадалын көрдүм. Эжелерим мени тапканча мен жемиш жеп отуруп, тоюп калдым. Карагат абдан даамдуу экен. Менин тилим кара болуп боёлуп калды.	Мырзаева Одина
Мен жайында лагерде эс алдым. Биз жүрүштөргө бардык, ар кандай жарыштарга катыштык. Сууга түштүк. Мен ал жактан көп досторду таптым. Лагерь мага аябай жакты.	Сабиров Руслан

карагат – смородина
козу карын – гриб
жүрүш – поход
кызылгат – земляника
жашынмак – прятки
жарыш – соревнование

1. Слава кайда эс алыптыр? Ал эс алуу учурунда эмне кылыптыр? Ага чоң энесиникинде болгон жагыптырбы? Эмне үчүн?

2. Одина жөнүндө эмне билдиңер? Ал кайда, кантип эс алыптыр? Анын эсинде эмнелер калыптыр?

3. Руслан кайда барыптыр? Ал жакта эмне кылыптыр? Эс алуусу кандай өтүптүр?

4. Силерге кимдин аңгемеси жакты? Эмне үчүн? Аңгемелердин сынагында биринчи орунду кимге берет элеңер?

7. Сүрөттөрдү иретке келтирип, чакан аңгеме түзгүлө.

Таяныч сөздөр: жайкы каникул, баланын аты – Фёдор байке, мышыгы менен, ити менен, айылды жакшы көрөт, айылдын аталышы – Простоквашино, поезд менен, велосипед менен, Печкин почточу, шаардан айылга, батир, шаарда жашашат, айылдан шаарга.

2-сабак

Жайкы эс алуу

Грамматика: Ат атоочтун түрлөрү. Жактама жана шилтеме ат атоочтор

Лексика: деңиз, кайырмак, коркок, учтуу, сараң, балык уулоо, жээк, жылма, бадал, тоңкочук аткан бойдон, тоголон-.

8. Төмөнкү чачылган сөздөрдөн сүйлөм түзгүлө.

Тоого, тээтиги, кыйын, жетүү. Жер, абдан, кооз, бул, экен. Ушул, мен, шаарга, баргым келет. Мына ушул, деңиз, жерде, болгон. Окуя, бул, болгон, Кыргызстанда. Биз, мына бул, эс алабыз, токойдо.

9. Төмөнкү сөздөрдүн антонимдерин тапкыла.

шамал	артка
кайык	кыз
алдыга	жел
бала	баатыр
ылдый	кеме
коркок	сараң
жоомарт	жогору

10. *Шамал болду, балык уулоо, сууга секирди* деген сөз айкаштары бар болсо, текст эмне жөнүндө болушу мүмкүн? Жупта сүйлөшүп, ой бөлүшкүлө.

11. Силердин божомолдооңорду текст менен салыштыргыла. Аңгеменин мазмуну дал келдиби?

Коркок бала

Бул Крымда болгон окуя. Сырттан келген бир бала деңизге кайырмак менен балык уулоого барды. Деңиздин жээги аябай бийик, тик өйдө жылма эле. Бала түшүп баратып, ылдый жактагы чоң-чоң учтуу таштарды көрүп, коркуп кетти. Же артка, же алдыга жылбай отуруп калды. Бир тикенек бадалды кучактап, чочоюп, дем ала албай отурат.

Ылдый жакта болсо, бул учурда колхозчу балык уулап жүрдү. Аны менен кошо кайыкта кызы бар эле. Ал баарын көрүп, баланын коркуп турганын түшүндү. Баланы карап, сөөмөйү менен көрсөтүп, күлө баштады.

Бала уялса дагы эч нерсе кыла албай жатты. Билмексенге салып, жөн эле отургандай болду. Ысып жаткандай, кепкасын колуна алып, желпинип отура берди.

Бир маалда шамал колундагы кайырмагын жулуп кетти. Кайырмагына өкүнсө дагы, ылдый жакка түшө албай жатты. Кыз болсо баарын көрүп, атасына айтты. Атасы өйдө карап, кызына бир нерсе деп жооп кайтарды.

Кыз кайыктан түшүп, жээк менен барып, баланын кайырмагын алып, кайра кайыкты көздөй бет алды.

Бала буга ачуусу келип, баарын унутуп, ылдыйга тоңкочук аткан бойдон тоголонду.

– Эй! Бер дейм! Бул менин кайырмагым! – деп кызды колунан кармап, кыйкырып жиберди.

– Ме, алагой,– деди кыз. – Сенин кайырмагыңдын мага кереги жок. Сени ылдый түшсүн деп, аны атайы алдым.

Бала таң калып:

– Менин ылдый түшөрүмдү сен кайдан билдиң?

– Атам айтты: эгерде коркок болсо, анда сараң да болуш керек.

Л. Пантелеев

учтуу – острый
деңиз – море
кайырмак – удочка
балык уулоо – ловить рыбу
сараң – жадный

Окуя кайсы жерде болуптур? Бала эмнеден коркуп кетти? Аны ким көрдү? Кыз менен атасы балага кантип жардам беришти?

12. Аңгеменин каармандарына мүнөздөмө бергиле. Силерге ким жакты? Эмне үчүн?

13. Бала коркокпу же коркок эмеспи? Таблицаны далилдер менен толтургула.

Ооба, бала коркок.	Жок, бала коркок эмес.
1. ... 2. ... 3. ...	1. ... 2. ... 3. ...

14. Үч кичи топко бөлүнүп, дискуссия өткөргүлө. Үлгүнү пайдалангыла.

Менин оюмча, бала ...., анткени ... (далил + негиз + тексттен факт келтиргиле).

15. Дискуссия боюнча өз оюңарды билдирген кыскача эссе жазгыла.

Мен бала ... деп ойлойм, анткени ...
(аргумент + тексттен алынган факт менен негиздегиле).
Контраргумент келтиргиле: Айрымдар бала ... дешет, бирок ...
Мен ... деп ойлойм. (контраргумент + тексттен алынган далил).

16. Ар бириңер таблицаны өз алдыңарча толтургула.

Тема боюнча эмнелерди билдим?	Тема боюнча эмнелерди аткара алам?	Мага эмне түшүнүксүз болду?
... ...	... ...	... ...

3-сабак

Кыргызстан боюнча саякат

Грамматика: Сурама жана тангыч ат атоочтор

Лексика: тан-, тануу, дөңгөлөк, кыйкырык, жоогазын, из, тилек, калың, шүүдүрүм, өрөөн, аска таш, өзгөчө, аймак, жаңгак, айырмаланат.

Эсиңе тут!

Сурама ат атооч	+	Тангыч ат атооч
ким	эч	эч ким
кандай		эч кандай
качан		эч качан
кайда		эч кайда
кайдан		эч кайдан
сөздөр		
нерсе		эч нерсе
неме		эч неме
бир		эч бир

Сурама ат атоочтор суроолуу сүйлөмдөрдү уюштурат.
Тангыч ат атоочтор заттын белгилеринин бар экенин танат.

танат – отрицает

17. Төмөнкү сөздөрдү колдонуп, суроолуу сүйлөмдөрдү түзгүлө. Суроолорго жооп берүүдө заттын белгилеринин бар экенин тангыла.

Үлгү: *Ким үйдө отурганды жакшы көрөт деп ойлойсуң? Эч ким жакшы көрбөйт деп ойлойм.*

Ким, эч ким, кандай, эч кандай, эмне, качан, эч качан, канча, эч канча, канчалык, эч канчалык, кайда, эч кайда, кайдан, эч кайдан, эч бир.

18. Саякатка эмне менен барса болот? Табышмактардын жообун сүрөт аркылуу таап, суроого жооп бергиле.

Дөңгөлөгү бар,
Бирок изи жок кетет.
Тоо-токой, суу, талаадан
Тоскоолсуз өтөт,
Барар жерине бат эле жетет.

Төбөсү эки сызык,
Бир күлүк жүрөт сызып,
Алтымыштай адамды,
Алат ичине катып.

Чиркелип толгон үйлөрдү,
Алып учат така-так.
Темирге буту ашташып,
Чимирилет шака-шак,
Кыйкырыгы жер жарат,
Муну ойлоп ким табат?

дөңгөлөк – колесо
кыйкырык – крик
тоскоолсуз – без преград
из – след

19. Силер саякатка барганы жатасыңар. Тизмени окугула. Саякатка кайсы буюмдарды аласыңар? Кайсы буюмдарды албайсыңар? Эмне үчүн?

Суу, бутерброд, чөнтөк телефон, карта, туз, фотоаппарат, кашык, бычак, жаздык, күрмө, тебетей, компьютер, радио, кайчы, моюн орогуч, галстук, мискей, чемодан, щётка, энциклопедия.

20. Сүрөттө кайсы жерлер тартылган? Аталыштарын жазгыла. Алар кайсы аймактарда жайгашкан?

21. Берилген сөздөр менен сөз айкаштарын түзгүлө.

Айгүл гүл | Соң-Көл | Арстанбап

22. Таблицаны толтуруп, бири-биринерге окуп бергиле.

Эмне?	Кайда жайгашкан?	Ал эмнеси менен кызыктуу?
Соң-Көл	Нарын аймагында жайгашкан.	Соң-Көл тоо өрөөнүндө жайгашкан. Соң-Көлгө 18ден ашык суу куюлат.
Бурана		
Арстанбап		
Саймалы-Таш		
Таш-Рабат		

23. Төрт кичи топко бөлүнүп, тексттер менен таанышкыла.

I

Кээ бирөөлөр Айгүл гүлүн алыстан кадимки лилияга же жоогазынга окшоштурушат. Чындыгында андай эмес. Гүлдүн ичинен шүүдүрүмдүн чоң тамчыларын көрүүгө болот. Жергиликтүү эл муну уламыштагы Айгүлдүн көз жашы дешет. Уламышты уккан элдер өлкөбүздүн ар аймагынан дал ушул Айгүл гүлүн көрүү үчүн Баткенге келишет. Өлкөбүзгө сырттан саякаттап келген айрым туристтердин да тилеги – Айгүл гүлүн көрүп кетүү.

шүүдүрүм – роса **жергиликтүү** – местный **тилек** – мечта

II

Соң-Көлдүн түбү тегиз. Соң-Көлгө он сегизден ашык суу куюлат. Соң-Көлдүн кышы жылуу, жайы анча ысык болбойт. Көл тунуктугу жана тузсуздугу менен башка көлдөрдөн айырмаланат. Суунун тунуктугунан жети метрге чейин көлдүн түбү көрүнүп турат. Көлдө көптөгөн балыктардын түрлөрү бар. Ошондой эле келгин куштардан каз, өрдөк жана башка куштар да кездешет.

түбү – дно **келгин куштар** – перелетные птицы
айырмаланат – отличаются

III

Арстанбап токою Жалал-Абад областынын Базар-Коргон районунда. Бул жер – жаратылышынын өзгөчөлүгү жана кооздугу жагынан дүйнөдөгү эң сонун жерлердин бири. Арстанбаптын башкы байлыгы – жаңгак. Ал ушунчалык калың өскөндүктөн токойдун айрым жерлерине күн такыр эле тийбейт. Токойдун ичи капкараңгы болуп турат. Арстанбапта түркүн мөмө-жемиштер өсөт. Алманын эле нечен түрү бар. Кызыл, сары, кара алчалар, алмурут, өрүк, карагат да көп.

өзгөчө – особенный
капкараңгы – темный
калың – густой
түркүн – различный

IV

Саймалы-Таш өрөөнүндөгү аска таштарга тартылган сүрөттөрдүн мааниси ар түрдүү. Анда миң түркүн жан-жаныбарлардын сүрөттөрү, тоолор жана ар кандай геометриялык фигуралар тартылган. Бул аска таш сүрөттөр деңиз деңгээлинен 3200 метр бийиктикте, тоолуу ачык асман астында жайгашкан. Саймалы-Таштагы таш жазуулардын саны азыркыга чейин тактала элек.

өрөөн – равнина
аска таш – наскальный
тактала элек – не установлено

24. Кайсы жер жөнүндө айтылып жатат?

Уламышты уккан элдер өлкөбүздүн ар аймагынан дал ушул Айгүл гүлүн көрүү үчүн келишет.	
Токойдун ичи капкараңгы болуп турат.	
Суунун тунуктугунан көлдүн түбү жети метрге чейин көрүнүп турат.	
Анда миң түркүн жан-жаныбарлардын сүрөттөрү, тоолор жана ар кандай геометриялык фигуралар тартылган.	

25. Таблицаны пайдаланып, текстке суроо бергиле.

Үлгү:

Суроолуу сөздөр	Тексттердеги сөздөр
Кимге? Эмнеге? Кайда? Каякка? Кимде? Эмнеде? Кайда? Кайсы жерде? Кимден? Эмнеден? Кайдан? Кайсы жактан? Эмне үчүн?	Айгүл гүлү, Баткен, туристтер, Соң-Көл, суу, балыктар, Арстанбап токою, жаңгак, мөмө-жемиштер, Саймалы-Таш, өрөөн, сүрөттөр, аска.

26. Тексттеги кереметтүү жерлер силерди эмнеси менен кызыктырганын айтып бергиле. Ошол жерлерге силер жашаган жерден кандай маршрут менен барса болот?

4-сабак

Кыргызстан боюнча саякат

Грамматика: Сурама жана тангыч ат атоочтор

Лексика: Капчыгай, сулуулук, ай менен күн да суктануучу, малай жигит, жактыр-, каршы болгон, куугун, куугунчу, кулап кетишет.

27. Борбордон Ысык-Көлгө бара жаткан жолдо Боом капчыгайынын ичинде Кыз-Күйөө деген жер жөнүндө уктуңар беле? Эмне үчүн ал жер ошентип аталып калган деп ойлойсуңар? Жуптарда сүйлөшүп, ойлоруңарды класска айткыла.

28. Сүрөттөр боюнча 5–6 сүйлөмдөн турган чакан аңгеме түзгүлө. Класстан бири-биригерге окуп бергиле.

29. Уламыш менен таанышкыла. Силер түзгөн аңгеме уламышка дал келдиби?

Кыз-Күйөө

Илгери-илгери бир бай болуптур. Анын жалгыз кызы бар экен. Кыздын сулуулугуна Ай менен Күн да суктанышчу дешет. Кызды малай жигит жактырып калат. Кыздын атасы экөөнүн үйлөнүшүнө каршы болгондо, кыз-жигит качып жөнөшөт. Бай алардын артынан куугунга жигиттерин жиберет. Эки жаш бир бийик тоого чыга качышат. Бирок куугунчу жигиттер алардын изин байкап калышып, кармаганга жакын эле калышат. Куугунчулар эми жетип кызды кармай турган болгондо, колдорун бекем кармашкан кыз-жигит тоодон кулап кетишет. Алардын сүйүүсүнөн тоо тең экиге бөлүнүп кетет. Эгерде тоонун чокусунан караса, бул тоо жүрөккө окшош болуп көрүнөт дешет. Бул жердин эмне үчүн Кыз-Күйөө деп аталып калышынын себеби ушундай.

суктан- – любоваться
малай – слуга
каршы – против
үйлөн- – жениться
куугунчу – отправившийся в погоню
из – след

Уламыштын негизги каармандары кимдер? Байдын кызын кандай элестеттиңер? Эмне үчүн кыз жигити менен бирге боло албайт эле? Алар эмне болушту? Эмне үчүн ал жер Кыз-Күйөө деп аталып калыптыр?

30. Сүйлөмдөрдү мааниси боюнча туура жайгаштыргыла.

1.	Кыздын сулуулугуна	А)	тоого чыга качышат.
2.	Кыздын атасы экөөнүн үйлөнүшүнө каршы болгондо,	Б)	бирок куугунчу жигиттер алардын изин байкап калышат.
3.	Эки жаш бир бийик	В)	колдорун бекем кармашкан кыз-жигит тоодон кулап кетишет.
4.	Алар жашынганга бир бийик тоого чыга качышат,	Г)	Ай менен Күн да суктанчу дешет.
5.	Куугунчулар эми жетип кызды кармай турган болгондо	Д)	бул тоо жүрөккө окшош болуп көрүнөт дешет.
6.	Алардын сүйүүсүнөн	Е)	кыз-жигит качып жөнөшөт.
7.	Эгерде тоонун чокусунан караса,	Ж)	тоо тең экиге бөлүнүп кетет.

Эсиңе тут!

Качан?	эмне болот?
... -ганда,	**...**
Кыздын атасы экөөнүн үйлөнүшүнө каршы бол**гондо,**	кыз-жигит качып жөнөшөт.
Куугунчулар кызды кармай турган бол**гондо,**	колдорун бекем кармашкан кыз-жигит тоодон кулап кетишет.

31. Төмөнкүлөр чынбы? Ойлонуп, жооп бергиле.

Тексттеги бир байдын эки кызы болгону чынбы?
Кыздардын сулуулугуна Ай менен Күн да суктанганы чынбы?
Бир кызды малай жигит жактырып калганы чынбы?
Кыздын атасы экөөнүн үйлөнүшүнө каршы болгону чынбы?
Кыз-жигит качып жөнөгөнү чынбы?
Бай алардын артынан куугунга жигиттерин жибергени чынбы?
Эки жаш токойго жашынып калганы чынбы?
Кыз-жигит тоодон кулап кетишкени чынбы?
Алардын сүйүүсүнөн тоо тең экиге бөлүнүп кеткени чынбы?
Бул жер Кыз-Күйөө деп аталып калганы чынбы?

32. Сага чет өлкөдөн досуң келди. Ага Кыргызстандын кайсы жерлерин көрүүнү сунуштайсың? Эмне үчүн? Берилген үлгүлөрдү пайдаланып, сунуштарды бергиле.

Үлгү:

Мен ... сунуштайм,	анткени ...
Мен сага Саймалы-Ташка саякатка барууну сунуштайм,	**анткени** Саймалы-Таш тарыхый эстеликтерге бай.

Мен силерге Баткенге саякатка барууну сунуштайм,	**анткени** Баткенде Айгүл гүл өсөт.
Биз сизге Ысык-Көлгө саякатка барууну сунуштайбыз,	**анткени** Ысык-Көлгө бараткан жолдо Кыз-Күйөө деген жерди көрөсүңөр.

33. Өзүңөрдү карточкалардын жардамы менен баалагыла.

Сабак мага жакты. Мен сабакта жакшы иштедим. Тема түшүнүктүү жана пайдалуу болду.	Сабак кызыктуу болду. Мен сабакта ордумдан жооп бердим, бир нече тапшырма аткардым.	Сабактан көп пайда алган жокмун. Тема түшүнүксүз болду. Сабакта жооп берген жокмун.

5-сабак

Дүйнөдөгү кызыктуу жерлер

Грамматика: Аныктама жана белгисиз ат атоочтор

Лексика: чөнтөк, арал, орой, айкел, акылсыздык, талаш-тартыш, деңизчи, балыр, шарт, пайдаланган, белгисиз.

Эсиңе тут!

Аныктама ат атооч	Белгисиз ат атооч
бүткүл, бардык, баары, бүтүн, ар ким, ар кайсы, өз, өзүм, ар бир, ар кандай, ар качан	кайсы бир, кимдир бирөө, алда кандай, алда эмне, кандайдыр бир, бир нерсе.

Аныктама ат атоочтор заттарды бириктирип, жалпылап же айрым-айрым ажыратып, бөлүп көрсөтөт.

Белгисиз ат атоочтор заттын белгилери белгисиз экенин көрсөтөт.

34. Суроолорго жооп бергенде заттарды жалпылап же бөлүп, белгисиз экенин көрсөткүлө.

– Саякаттаганды **баары** жакшы көрүшөбү?
– …
– Дүйнөнүн кайсы жерлерине туристтер көп барат?
– …
– Эмне үчүн?
– …
– Сага эмне менен саякатка барган жагат?
– …
– Жылдын кайсы мезгилинде саякатка барган жагат?
– …

35. Сүрөттө эмнелер тартылган? Алар кайсы өлкөлөрдө жайгашкан?

36. Христофор Колумб жөнүндө эмне билесиңер? Аны менен байланышкан кайсы ачылыштар силерге белгилүү? Кластер толтургула.

37. Текстти тыным менен окугула. Суроолорго жооп бергиле. Тапшырмаларды аткаргыла.

I

Азыр биз Жер шарын Түштүк жана Түндүк Америкасыз, Тынч океансыз элестете албайбыз. Бирок XV кылымдын аягына чейин Европада алардын бар экендигин эч ким ойлогон да эмес. Генуя шаарынан чыккан италиялык саякатчы Христофор Колумб Индия менен Кытайга баруучу деңиз жолун издеп, белгисиз Атлантика океанын кесип, батышты көздөй сүзө берсе, акыры Индияга жетүүгө болот деген ойго келген. Ал кезде анын бул ою акылсыздыктай көрүнгөн. Узак жылдарга созулган талаш-тартыштан кийин Колумбдун үч каравелласы 1492-жылы августта Испаниянын жээгиндеги Палос шаарынан сапарга чыгат.

акылсыздык – глупость **талаш-тартыш** – спор

1-тыным

Христофор Колумб ким болгон? Ал кандай ойго келген? Испандыктар анын оюн колдошту беле? Эмне үчүн? Колумб сапарга качан чыккан? Анын сапары кандай болот деп ойлойсуңар?

II

Ачык океанга чыгып көрбөгөн деңизчилер адегенде чочулашты, анткени алар мурда жээк бойлоп гана сүзүшчү. Алыстан жашыл тилке көрүнгөндө, баары абдан сүйүнүп кетишти. Бирок бул жер эмес эле, бетин балыр баскан Саргасс деңизи болуп чыкты. Бул – Колумбдун Атлантика океанындагы алгачкы ачылышы эле. Күн артынан күн өтүп жатты.

Айланада океандан башка көзгө эч нерсе көрүнбөйт. Деңизчилер нааразычылык билдире башташты. Бирок Колумб деңизчилерди сабырдуулукка чакырды. Ал деңизчилердин көңүлүн көтөрүп, аларга алтын менен таттуу тамак берүүгө убада кылды. Акыры андан да эч нерсе чыккан жок. Деңизчилер анын сөзүн угушпай: Эгер үч күндүн ичинде жер көрүнбөй турган болсо, кемени кайра бурабыз! – деген шарт коюшту, Колумб бул шартка көнүүгө аргасыз болду.

деңизчи – мореплаватель
балыр – водоросль
сабырдуулук – терпеливость
аргасыз болду – был вынужден
тилке – полоса (земли)
нааразычылык – недовольство
шарт – условие

2-тыным

Деңизчилер адегенде эмнеден чочулашты? Колумбдун алгачкы ачлышы эмне болду? Деңизчилер эмнеге нараазы болушту? Христофор Колумб аларды тынчтанта алдыбы? Андан ары эмне болот деп ойлойсуңар?

III

Айтылган мөөнөт аяктап калганда, түнкү саат экиде, кемеде вахтада турган матростун: Жер! Жер көрүндү! – деген кыйкырыгы угулду. Бул бир чакан арал экен. Колумб аны Сан-Сальвадор деп атады. Андан кийин булар Кариб деңизиндеги ажайып Куба, Гаити жана башка толуп жаткан аралдарды басып өтүштү. Деңизчилер бул жерден Европада жок өсүмдүктөрдү – жүгөрү, тамеки, картошканы алгач ирет көрүштү. Бардык жерде аларды жүздөрү кызыл, узун бойлуу, сулуу адамдар тосуп алып жатышты. Индияга келдим го деп ойлогон Колумбдун айтуусу боюнча саякатчылар буларды индейлер деп аташкан.

мөөнөт – срок
алгач – впервые

3-тыным

Вахтада турган матрос эмнени көрдү? Бул аралды Колумб кантип атады? Андан башка кайсы аралдарды басып өтүштү? Ал жактан деңизчилер эмнелерди биринчи жолу көрүштү? Колумб койгон максатына жеттиби?

IV

Колумб бар болгону Индияга барчу батыш деңиз жолун гана таптым деп эсептеген. Ал жаңы, али эч кимге белгисиз материкти ачкандыгын билген эмес. Акыры үчүнчү жана төртүнчү жолку сапарында, өмүрүнүн акыркы жылдарында гана ал Индияны эмес, кандайдыр бир башка дүйнөнү ачкандыгы жөнүндө шектене баштайт.

Колумб Американы ачкандан кийин, испандыктар жаңы жерди басып ала баштайт. Алар өздөрүнүн турак жайларын куруп, жергиликтүү калкты кулга айландырып же кырып жок кылышат. Көп узабай Колумб өзү да королдун сарайында касапка калып, эч кимге белгисиз жагдайда өлөт.

шектене баштайт – начал сомневаться
кырып – уничтожать
касап – немилость
кул – раб
жагдай – условие

4-тыным

Үзүндүгө ат койгула.
Колумб ачылышы жөнүндө эмне деп ойлогон? Ал жаңы материк ачканы жөнүндө билди беле? Испандыктар Америкада кандай саясат өткөрүшөт? Колумбдун жашоосу кандай болот?

38. Сүрөттөгү каармандарга текстке таянып мүнөздөмө бергиле.

39. Христофор Колумбду баатыр деп айтса болобу? Таблицаны толтургула.

Христофор Колумб – баатыр.	Христофор Колумб – баатыр эмес.
1. 2. 3.	1. 2. 3.

40. «Христофер Колумб ким?» деген темада эссе жазгыла.

Менин оюмча, Христофор Колумб ..., анткени ... (далил+негиз+ +тексттен факт келтиргиле).

41. Теманын аягында ар биринер таблицаны өз алдыңарча толтургула.

Тема боюнча эмнелерди билдим?	Тема боюнча эмнелерди аткара алам?	Мага эмне түшүнүксүз болду?
... ...	... ...	... ...

6-сабак

Өзүңөрдү текшергиле

Саякат

1. Сөздөрдүн котормосун жебе менен көрсөткүлө.

деңиз	рыбалка
кайырмак →	море
балык уулоо	удочка
өрөөн	прятки
маданий борбор	поход
жашынмак	равнина
жүрүш	культурный центр
окуя	событие

2. Сөздөрдүн антонимдерин тапкыла.

эс алуу –
шаар –
жай –
барды –
көп –
даамдуу –
ачуу –

3. Сүйлөмдөрдү толуктап жазгыла.

Мен жайында ... эс алдым. Ал жакта ... бар. Биз жайкы каникулда ... бардык. Бизге ..... жакты. Сен жайында ... эс алдың? Сага ... жактыбы? Ал ... барды. Ага ... кызыктуу болду. Силер ... эс алдыңар? Кийинки жылы дагы ...?

4. Кырдаалдарды угуп, диалог кургула.

1. Досуңдан кайда жана кантип эс алганын сурап бил.
2. Сага чет өлкөдөн досуң келе жатат, ага кайсы жактарга барганды сунуштайт элең?

5. Этиштерди уланткыла.

мен	эс аламын	саякаттаймын
сен		
ал		
биз		
силер		
алар		

6. Моделди пайдаланып, сүйлөм түзгүлө.

Үлгү: *Берлин – Германия. Берлин Германияда жайгашкан. Берлин – Германиянын борбору.*

Москва – Россия
Париж – Франция
Рим – Италия
Мадрид – Испания
Ханой – Вьетнам
Астана – Казакстан
Бишкек – Кыргызстан

7. Эмне менен кайда барса болот?

такси менен

велосипед менен

автобус менен

троллейбус менен

поезд менен

учак менен

8. Уламыш менен таанышкыла.

Табышмактуу Сан-Таш

Сан-Таш дөбөсү Ысык-Көл облусунун Түп районуна караштуу Каркыра жайлоосунда жайгашкан. Жайкысын жашыл чөптөн килем жамынган талаанын ортосунда таш дөбө көзгө көрүнөт. Албетте, бул таштар кайдан келген деген суроо пайда болот.

Сан-Таш дөбөсү жөнүндө мындай уламыш бар: Тимур (Тамерлан) XV кылымдын аяк жагында Самарканддан жортуулга чыгып, Кытайдын Ние провинциясына баратканда, Ысык-Көл өрөөнүндөгү тоо арасындагы өткөөл – Сан-Таш аркылуу өткөн. Ушул жерге жакындаганда жоокерлердин башында бараткан Тимур ар бир жоокерге бир таш алып, бел этегине чогултууну айтат. Натыйжада бири чоң, бири кичирээк эки таш дөбө пайда болот.

Бул эки дөбөдөгү таштардын саны Тимурдун жоокерлеринин санына тең болгон. Тимур жоокерлери менен жортуулдан кайтып келгенде кайрадан Сан-Таш аркылуу өтүшөт. Тимур аскерлерине дөбөдөгү таштардан кайра бирден алууну буюрат. Таш дөбөлөр абдан кичиреет, бирок түгөнбөйт. Демек, Сан-Ташта калган таштардын саны канча болсо, ошончо жоокер жоодон кайтпай калган экен. Ошол убактан бери бул жер Сан-Таш аталып калган. Ал он миңдеген таш дегенди билдирет. Азыр дагы ал жерде дал ошол таштар дөбөсү үнсүз жана кыймылсыз, өзүнө бир чоң сыр каткансып жатат.

ӨҮН
дөбө – холм
өткөөл – переход
жоо – враг
жоокер – воин
бел этегине – у подножья (холма)
жортуул – поход

9. Сүйлөмдөрдү толуктап жазгыла.

1) Сан-Таш дөбөсү ... жайгашкан.
2) Тимур XV кылымдын аяк жагында ... Сан-Таш аркылуу өткөн.
3) Ушул жерге жакындаганда Тимур ... айтат.
4) Натыйжада ... пайда болот.
5) Бул эки дөбөдөгү таштардын саны ... тең болгон.
6) Тимур жоокерлери менен жортуулдан кайтып келгенде ... абдан кичиреет.
7) Ошол убактан бери ... аталып калган.

10. Суроолорго жооп бергиле.

1) Сан-Таштын аталышы кимдин ысмы менен байланыштуу экен?
2) Тимур кандай максат менен таштарды чогултууга буйрук берген?
3) Жортуулдан кайрылып келгенде, таштардын саны өзгөрдүбү? Эмне үчүн?
4) Азыркы Сан-Ташты кандай элестеттиң?

5) Сан-Таш деген аталыш эмнени түшүндүрөт?

6) Сан-Таш дөбөсүн жоокерлерге эстелик деп санасак болобу? Эмне үчүн?

11. Досуңарга Кыргызстандын кызыктуу жерлери жөнүндө кат жазгыла.

Катты баалоонун критерийлери:

1) мазмуну так, толук ачылган болсун;

2) текстте каталар жок же каталар тексттин мазмунун түшүнүүгө тоскоолдук кылбагандай болсун;

3) көлөмү 8–10 сүйлөмдөн ашпасын.

II ЧЕЙРЕК

КЕСИП

1-сабак

Кесиптер

Грамматика: Туунду жана тубаса этиштер

Лексика: талаа, оймочу, тажрыйба, табып, жагдай, көрк, темир тулпар, май жыттанган, куруучу, курулуш, шырдак, сүрөт сал-.

Эсиңе тут!

Тубаса этиштер	туунду этиштер
бар, кел, кет, жүр, бер, отур, оку, жый, кой, тур	**-ла** – тазала, ойло, иште **-а** – сана, чене **-ар** – тазар, көгөр, бозор, жашар **-лаш** – жардамдаш, достош, кездеш **-кар** – башкар, аткар, өткөр **-сыра** – уйкусура, алсыра **-ы** – байы, кеңи, жашы **-ылда** – чырылда, бакылда, күпүлдө **-ай** – азай, көбөй, чоңой

Тубаса этиштер уңгу түрүндө болот. **Туунду этиштер** мүчөлөрдүн жардамы менен жасалат.

1. Сүрөттөрдү карап, кесиптердин аталыштарын, ким эмне кылып жатканын жазгыла.

2. Кимге эмне керек? Сүрөттөрдү пайдаланып сүйлөм түзгүлө.

Үлгү: *Сүрөтчүгө мольберт керек.*

3. Үлгү боюнча сүйлөмдөрдү түзгүлө.

Мугалим, мектеп

Мугалим мектепте иштейт. Мугалим мектепке барат.

Ашпозчу, ресторан

Сатуучу, дүкөн

Куруучу, курулуш

Доктур, ооруканa

4. Булар кимдер? Табышмактарды окуп, жооптору менен туура байланыштыргыла.

Басып ичиңди,
ачып көрөт тишиңди.
Ооруп калсаң эстейсиң,
эң керектүү кишиңди.

Кагаз сунган кат берет,
Кечиктирбей бат берет.
Тапкыч балдар ойлонуп,
Буга кандай ат берет.

Талаа ишин билгени,
Темир тулпар мингени.
Май жыттанган колдору,
Тапчы муну, ким деги.

Басып кетпей бир карап,
Ким болбосун таң калат.
Айткылачы шырдакка,
Сүрөттөрдү ким салат?

эң керектүү – очень нужный
талаа – поле
оймочу – мастерица
кечиктирбей – не задерживая
таң калат – удивляется

5. Эки топко бөлүнүп, төмөнкү суроолорго жооп бергиле.

1-топ	2-топ
1. Дарыгерлик кесип качан пайда болгон?	1. Ашпозчу кесиби качан пайда болгон?
2. «Врач» деген сөз эмнени билдирет?	2. Баары эле ашпозчу боло алабы?
3. Бул кесип илгери кайсы өлкөлөрдө жакшы өнүккөн?	3. Мыкты ашпозчу кандай болуш керек?
4. Кайсы кылымдан баштап медицина тез өсө баштады?	4. Азыр ашпозчунун кесиби маанилүүбү?

6. Топтордо тексттер менен таанышып, аталган кесиптер боюнча маалыматты толуктап айтып бергиле.

1-топ	2-топ
Дарыгер Бул кесип илгери эле пайда болгон. Аны адамзат менен жашташ деп койсо болот. «Врач» деген сөз славянчадан которгондо «сыйкырдуу» деп аталат. Мезгил өткөн сайын жакшы дарылоо үчүн тийиштүү билим менен тажрыйба керектелери байкалды. Ассирияда, Вавилондо, Египетте, ошондой эле Кытай менен Индияда табыптар дарылоонун улам жаңы жолдорун табышкан. Ал эми жазуу пайда болгондо дарыгерликтин баа жеткис мындай ачылыштарын кийинки муундарга калтырууга шарт түзүлгөн. Божомолдо XVII кылымдан баштап, медицина тез өсө баштады. Ал эми азыркы учурда медициналык адистердин даярдоо деңгээли жогору көтөрүлүп, саламаттыкты сактоо системасы жакшы жолго коюлган.	**Ашпозчу** Ашпозчулук кесипке баа берүү кыйын жагдай. Бул кесип бүткүл дүйнөдө эң кеңири таралган жана өтө керектүү кесип болуп эсептелет. Даамдуу тамакты тез жасап коюш адамдардын колунан келет, бирок ашпозчунун алдына өтө алышпайт. Мыкты ашпозчулардын жасаган тамактары даамдуу, көркөм чыгармалар деп аталат. Алардын максаты адамдарды тойгузуп коюу болуп гана саналбастан, бышырган тамактарына өзгөчө даам, жыт, көрк берип, адамдардын маанайын көтөрүп, сезимдерин да азыктандырууга шарт түзөт.

сыйкырдуу – волшебный
тажрыйба – опыт
табып – лекарь
баа жеткис – бесценный
божомолдо – приблизительно
жагдай – ситуация
көркөм – художественный
көрк – вид

7. Текстте айтылган кесиптерди төмөнкү суроолорго жооп берип, текстке таянып, салыштыргыла.

1. Кандай деп ойлойсуңар, кайсы кесипке ээ болуу оңой?
2. Кайсы кесипте жоопкерчилик көбүрөөк?
3. Ар бир адам дарыгер боло алабы?
4. Ар бир адам ашпозчу боло алабы?
5. Эки кесипке тең ээ болуш үчүн адамдар эмне кылыш керек?

Дарыгер	Кесиптердин окшоштуктары	Ашпозчу
...	...	...

2-сабак

Кесиптер

Грамматика: Туунду жана тубаса этиштер

Лексика: Майла-, тазар-, кабак, түйгөн, капалык, сырдуу кийимчен, жарк деп, дүйнөнүн асылы, касиеттүү, кур калган.

Эсиңе тут!

Тубаса этиштер	Туунду этиштер
Маляр **келди.** Үйдүн кири **кетти.** Куруучу үй **курду.**	Маляр үйдү май**ла**йт. Ал жакшы иштейт. Ал майлаган үй таз**ар**ат. Эсепчи эсеп**тей**т, бухгалтер акча сан**ай**т. Башчы баш**кар**ат. Башчы чогулуш **өткөр**өт. Кызматчы ат**кар**ат. Башка кызматчылар жардам**даш**ат.

8. Сөздөрдүн антонимдерин тапкыла.

чоң	кубаныч
жаңы	кичинекей
кайгы	эски
уул	кеч
эрте	кыз

9. Курулуш менен байланышкан кандай кесиптерди билесиңер? Өз алдыңарча кластер толтуруп, кыскача мүнөздөмө бергиле.

10. Ырды уккула. Малярдын кесиби кандай деп ойлойсуңар? Ал кандай жумуштарды аткарат? Ырдын негизги оюн аныктагыла.

Маляр

Маляр келди, бир чоң үйдү майлады,
Кабак түйгөн капалыкты айдады.
Ушул адам, ушул сырдуу кийимчен.
Бул дүйнөнүн үстүндөгү каймагы.

Кетти, кетти, кетти чоң үй капасы,
Кеткенине кубанды уул, атасы.
Ушул адам, ушул эски кийимчен,
Бул дүйнөнүн үстүндөгү тазасы.

Үй тазарды, жарк деп кабак ачылды,
Өмүргө кас, учкан чаңдар басылды.
Сөздөрү орой, чала кызуу бул адам,
Бул дүйнөнүн асылынын асылы.

Эң кеч жатып, элден эрте тура алган,
Ойлогонун ойдогудай кура алган.
Касиеттүү мындай кымбат кесиптен,
Менин атам, билбейм неге кур калган?

Алыкул Осмонов

капалык – грусть **сырдуу** – загадочный

Силер ырдагы малярды кандай элестеттиңер? Ал үйдү кантип өзгөрттү? Акын малярдын кесибин кайсы сөздөр менен мүнөздөп жатат? Ырдагы маляр сага эмнеси менен жакты?

11. Кайсы кесиптерди ардактуу деп ойлойсуңар? Эмне үчүн? План боюнча кыскача аңгеме жазгыла.

План:

1. Аталган кесиптер эмнеси менен кызыктуу?
2. Ал кесип менен иштөө үчүн адам кандай сапаттарга ээ болуш керек?
3. Бул кесип менен иштеген кандай белгилүү адамдарды билесиңер?

Менин оюмча, ... ардактуу кесип, анткени .....
Бул кесип боюнча иштөө үчүн ... сапаттарга ээ болуш керек.
... болуп иштөө үчүн ... сапаттарга ээ болуш керек.

3-сабак

Белгилүү адамдардын кесиптери

Грамматика: Жөнөкөй жана татаал этиштер

Лексика: адис, шыктуулук, даанышман, үзүндү, пайдаланган, олуттуу, түнт, далилде-, алектен-, сүрөттө-.

Эсиңе тут!

жөнөкөй этиш	**татаал этиш**
далилде	далилдеп бер-
алектен-	алектенип жүр-
сүрөттө-	сүрөттөп айт-

12. Орто кылымдагы дарыгерлер менен азыркы убактагы дарыгерлердин айырмасы барбы? Төмөнкү параметрлер боюнча салыштыргыла: кийими, иштеген орду, кайда жана кантип окушкан?

Орто кылымдагы дарыгерлер	**Окшоштуктары**	**Азыркы убактагы дарыгерлер**
...	...	...
Корутунду:		

13. Текстти окуп, жуптарда кеңешип, суроолорго жооп бергиле.

Абу Али Ибн Сина (Авиценна)

I

Абу Али Ибн Сина 980-жылы Букарадан алыс эмес жерде төрөлгөн. Ал бала чагынан баштап илимге шыктуулугу менен элдерди таң калтырган. Ибн Сина он төрт жашында медицинага кызыга баштаган. Ошол кезде Букарага бир окумуштуу келип калып, ал болочок дарыгерди медицинага терең окута баштайт.

шыктуулук – одаренность
терең окута баштайт – начинает серьезно обучать

1-тыным

Ибн Сина кайсы мезгилде жашаган?
Эмне үчүн Ибн Сина он төрт жашында медицинага кызыга баштайт?
Ал илимге шыктуулугу менен элдерди таң калтырган дегенди кандай түшүнөсүңөр?

II

Бир күнү Букаранын эмири катуу ооруп калат. Эмирди өз дарыгерлери айыктыра албай, Ибн Синаны хан сарайга чакырышат. Ошондо Ибн Сина 17 жашта экен. Ал эмирди айыктырып, анын жеке дарыгери болуп калат. Абу Али Ибн Сина медицинада көп ачылыштарды жасаган. Ал жыйырма жашында медицина жөнүндө бир нече китеп жазган. Көп дарыларды биринчи болуп жасап, пайдаланган.

айыктыра албай – не смогли вылечить
пайдаланган – применял

2-тыным

Букаранын эмирин дарыгерлер эмне үчүн айыктыра албайт?
Ага ким жардам берет?
Ал учурда Ибн Сина канча жашта эле?
Ибн Сина медицинада кандай ачылыштарды жасаган?

14. Кыргызстандагы белгилүү дарыгерлер жөнүндө маалыматты таап, PowerPoint программасы боюнча презентация даярдагыла.

План:

– аты-жөнү, медицинага канча жашынан баштап кызыга баштаган?
– ал дарыгер болуш үчүн кайда окуган жана аны кимдер окуткан?
– ал кайда иштеген же иштеп жатат, канча адамды айыктырган?
– медицинада кандай ачылыштарды жасаган?

Презентацияны баалоо критерийлери:

– белгилүү дарыгер жөнүндө маалымат так жана толук берилген;
– маалыматтар фотосүрөттөр менен коштолгон;
– слайддардын саны 10 же 12ден ашпаган.

15. Сүрөттөгү адамдардын кесибин аныктагыла.

16. Кандай ойлойсуңар, программист эмне менен алектенет?

17. Билл Гейтс жөнүндө эмне билесиңер? Ойлоруңарды таблицанын биринчи бөлүгүнө жазгыла. Суроолор пайда болсо, таблицанын экинчи бөлүгүнө жазгыла. Жуптарда, класста талкуулагыла.

Билем	Билгим келет	Билдим
…	…	…

18. Тексттен билген жаңы маалыматты таблицанын үчүнчү бөлүгүнө жазгыла. Жуптарда сүйлөшүп, жалпы класска жаңы маалыматты айтып бергиле.

«Майкрософт» корпорациясынын түзүүчүсү

Билл Гейтс 1955-жылдын 28-октябрында Сиэтл шаарында жарык дүйнөгө келген. Ал бала кезинде олуттуу, аз сүйлөгөн, бир аз түнт да болчу. Билл алгачкы компьютердик программасын 13 жашында түзүп чыккан. Жакын досу жана «Майкрософт» корпорациясын курууда-гы жардамчысы Пол Айлен менен компьютердин өнүгүүсүнө чоң салым кошкон.

Билл Гейтс – абдан акылдуу адам. Бирок ийгиликке жетүү үчүн бир гана акылдуулук жетиштүү эмес, ал үчүн көп эмгек талап кылынарын ойлоп, баш көтөрбөй эмгектене баштайт. Анын эс алууга жана уктоого күнүнө 7 саат гана убактысы болгон.

«Акылдуу адис ким жана аны кантип билүүгө болот?» деген суроого Билл Гейтс мындай жооп берет: «Акылдуу адис бир айтканда түшүнөт. Акылдуу адис изденет, өнүгөт, жаңы идеяларды ойлоп чыгат жана ал идеяларды иш жүзүнө ашырууга аракет кылат». «Майкрософт» адистерди

ишке алганда өтө кылдаттык менен текшерет. Бул корпорацияга кирүү үчүн акылдуу жана эмгекчил болуу зарыл.

олуттуу – серьезный
түнт – замкнутый
баш көтөрбөй – не поднимая головы
кылдаттык менен – тщательно
талап кылуу – требовать
көмөкчү – помощник
адис – специалист

19. Билл Гейтс жөнүндө маалыматты толтургула.

	Билл Гейтс
Туулган жылы, жери	
Мүнөзү	
Кызыгуулары	
Кесиби	
Сапаттары	
Жетишкендиктери	

20. Кыргызстандагы белгилүү программисттер жөнүндө маалыматты таап, PowerPoint программасы боюнча презентация даярдап келгиле.

План:

– аты-жөнү, бул кесипке канча жашынан баштап кызыга баштаган?
– ал программист болуш үчүн кайда окуган жана аны кимдер окуткан?
– ал кайда иштеген же иштеп жатат?
– кандай жетишкендиктери менен белгилүү?

Презентацияны баалоо критерийлери:

– белгилүү программист жөнүндө маалымат так жана толук берилген;
– маалыматтар фотосүрөттөр менен коштолгон;
– слайддардын саны 8 же 10дон ашпаган.

4-сабак

Белгилүү адамдардын кесиби

Грамматика: Жөнөкөй жана татаал этиштер

Лексика: сыймык, көмөкчү, өнөр, уста, даанышман, түш, үзүндү, кайгыр-, залкар, уникалдуу, далилде-, алектен-, сүрөттө-.

21. Белгилүү физик Генрих Герц жөнүндө эмнелерди билесиңер? Анын илимий изилдөөлөрү радионун пайда болушуна кандай шарттарды жараткан? Кошумча маалыматтарды таап, окугула.

22. Токарь эмнеге кайгырганын бири-бириңерге айтып бергиле.

Токардын кайгысы

Белгилүү физик Генрих Герц бала кезинде токардык ишке абдан кызыкчу. Герцти токардык өнөргө үйрөткөн уста көп жыл өткөндөн кийин анын профессор болгондугун угуп:

Ка-ап! Андан биринчи класстагы токарь чыкпайт беле? – деп кайгырган экен.

кызыкчу – интересовался
уста – мастер
өнөр – мастерство
кайгыр- – печалиться

23. Кандай ойлойсуңар, бул иллюстрациялар кыргыз элинин кайсы чыгармасы боюнча тартылган?

24. Эмне үчүн «Манас» эпосу кыргыз элинин уникалдуу чыгармасы? Жуптарда сүйлөшүп, далилдерди келтиргиле. Ийгиликтүү далилдөө үчүн төмөнкү таблицаны пайдалангыла.

Сүйлөмдүн үлгүсү	Пайдалуу маалымат
«Манас» эпосу уникалдуу чыгарма, себеби…	ал дүйнө жүзүндөгү эң чоң поэма, **500 553** ыр сабынан турат.
	анда кыргыз элинин басып өткөн тарыхый жолу сүрөттөлгөн.
	казак элинин илимпозу Чокан Валихановдун айтуусу боюнча «Манас» эпосу кыргыз элинин жашоосунун энциклопедиясы.

25. Сүрөттө ким тартылган? Бул адамдын кесибин аныктагыла.

26. Таблицадагы сөздөрдү сөз айкаштарына айландыргыла.

залкар	чыгарма
кыргыздын	манасчы
элдик	саптары
ыр	сыймыгы
бала	эпосу
«Манас»	кези

27. Сүйлөмдөрдү толуктап жазгыла.

1. «Манас» – кыргыз элинин улуу ...
2. «Манас» эпосу дүйнө жүзүндөгү эң чоң ... болуп эсептелет.
3. Саякбай Каралаев – белгилүү ... .
4. Манасчынын ... Жети-Өгүздө өткөн.
5. Манасчы болуу ... .

Жардамчы сөздөр: эпосу, чыгарма, манасчы, балалык күндөрү, кесип.

28. Саякбай Каралаев жөнүндө текст менен таанышкыла.

Залкар манасчы Саякбай Каралаев 1894-жылдын 7-май күнү Ысык-Көл облусунун Тоң районундагы Ак-Өлөң айылында төрөлгөн. Ал бала кезинен элдик чыгармаларды чоң энеси Дакиштен угуп чоңоёт. Чоң энеси небересине чоң манасчылардан уккан, эсте калган ыр саптарын айтып берген. Бирок, ал манасчы болом деп ойлогон эмес эле.

Саякбай он эки жашында Жети-Өгүздө Төлөбай деген байдын коюн кайтарып жүрөт. Бир күнү кара таштын түбүндө уктап калып түш көрөт. Түшүндө кара таш боз үйгө айланып, анын ичине кирсе, Канымкей эне тосуп алып, колунан даам таттырат. Даанышман Бакай болсо Манас, Алмамбет, Чубак, Сыргактарды бир-бирден сыпаттап айтып, тааныштырып чыгат.

Ошондон кийин Саякбай «Манастан» үзүндү айтып, ошол кездеги чоң манасчыларга жолугуп, таалим-тарбия алып, манасчы болуп калыптыр.

сыймык – гордость
залкар – выдающийся
түш – сон
үзүндү – отрывок
даанышман – мудрый
даам таттырат – угощает
сыпаттап – расхваливать

Саякбай Каралаев качан, кайсы жерде жарыкка келген? Кайсы сыйкырдуу окуядан кийин манасчы болуп калыптыр? Эгерде Саякбай бала кезинде түш көрбөсө, манасчы болот беле?

29. Төмөнкү ырастоолорду √ – туура; X – ката деп белгиле.

№	Ырастоолор	√ X
	Саякбай Каралаев 1894-жылдын 7-майында Ысык-Көл облусунун Тоң районунда төрөлгөн.	√
	Ал бала кезинен элдик чыгармаларды чоң атасынан угуп чоңоёт.	
	Саякбай Каралаев бай үй-бүлөдө өскөн.	
	Саякбай он эки жашында байдын коюн кайтарып жүрөт.	
	Анын түшүнө Манас кирет.	
	Саякбай чоң манасчыларга жолугуп, таалим-тарбия алып, эл алдына чыгат.	
	Саякбай – залкар манасчы.	

30. Манасчылык жөнүндө керектүү маалыматтарды таап, таблицанын оң жагына жазгыла. Манасчылыктын уникалдуулугун далилдегиле.

Сүйлөмдүн үлгүсү	Пайдалуу маалымат
Бул кесип уникалдуу, себеби...	...
	...
	...

5-сабак

Космоско кимдер учкан?

Грамматика: Негизги жана жардамчы этиштер

Лексика: туткун, кыял, өтүнүч, аракет, тирүүдөй, куш сымал.

Эсиңе тут!

татаал этиш	негизги этиш	жардамчы этиш
жашап жатат	жаша-+п	жат-
кыялданып жүрөт	кыялдан-+ып	жүр-
жасап берет	жаса-+п	бер-
учуп жөнөйт	уч-+уп	жөнө-

Татаал этиштеги негизги кыймыл-аракетти билдирген этиштер **негизги** этиштер, кошумча кыймыл-аракетти билдирген этиштер **жардамчы этиштер** деп аталат.

31. Адамдар космоско биринчи жолу качан учушкан? Алар кимдер? Жуптарда сүйлөшүп, оюңарды айткыла.

32. Берилген сөздөр менен сөз айкаштарын түзгүлө.

асман — космос — учкуч

33. Дедал жана Икар жөнүндө эмне билесиңер? Текст менен таанышкыла.

Дедал жана Икар

Байыркы Грецияда Дедал деген адам жашаптыр. Ал белгилүү сүрөтчү, скульптор жана архитектор болгон. Дедал аппак мрамордон тирүүдөй болгон таң каларлык статуяларды жасоочу.

Дедал баласы экөө Минос аттуу падышанын кында туткун катары жашашкан. Андан качып чыгуу үчүн Дедал уулу экөөнө канат жасайт. Канатты тагып алып Дедал менен Икар учуп жөнөшөт. Асманда куш сымал учкан Икар күнгө чейин жетип учат. Атасынын кой дегенин укпайт. Күнгө жакын барган Икардын канаты күйүп кетип, деңизге түшүп, чөгүп өлөт. Дедал ыйлап, баласынан ажыраткан өнөрүн каргайт.

Бирок адамдар бул алгачкы учууну эстеп калышкан. Ошондон баштап алар учуу жөнүндө кыялданып башташкан.

В. Смирнова

тирүүдөй – как живой **туткун** – пленник **куш сымал** – как птица

Дедал деген ким экен? Ал кайда жашаптыр? Дедал туткундан кантип качууну чечиптир? Учуу учурунда Икар эмне болуптур? Эмне үчүн Дедал менен Икар адамдардын эсинде калган?

34. Сүйлөмдөрдү толуктагыла.

1. Дедал белгилүү …, …, … болгон.
2. Ал … жасаган.
3. Дедал баласы экөө … жашаган.
4. Туткундан качып чыгуу үчүн … жасайт.
5. Канатты тагып алып Дедал жана Икар …
6. Икардын канаты …
7. Ошондон баштап адамдар …

35. Сүрөттө кимдер тартылган? Жупта сүйлөшүп, класста талкуулап, ой бөлүшкүлө.

36. Диалогду толуктагыла.

– Сен чоңойгондо ким болгуң келет?
– Мен чоңойгондо … .
– Сен космонавт болгуң келеби?
– Ооба / Жок.
– Эмне үчүн?
– Анткени … .
– Кайсы космонавттарды билесиң?
– …

37. Мааниси жакын сөздөрдү бириктиргиле.

тиешелүү	сураныч
өтүнүч	керектүү
ден соолук	жакшы
азыр	саламаттык
мыкты	бүгүн

6-сабак

Космоско кимдер учкан?

Грамматика: Негизги жана жардамчы этиштер

Лексика: аракет, башкаруу, илим, жасалма, башкар, жетектеген, узак, даярдоо борбору, максат, саламаттык.

38. Текстти өз алдынарча окуп, силер үчүн жаңы болгон маалыматты жупта бири-биринерге айтып бергиле.

Космонавтика

«Космонавтика» сөзүн грек тилинен которгондо «кеме башкаруу» дегенди билдирет. Космос жана космостук учуулар жөнүндөгү илимди

ачкан К. Э. Циолковский болгон. Анын ойлорун конструктор С. П. Королёв жетектеген окумуштуулар ишке ашырган. Алар 1957-жылдын 4-октябрында Жердин биринчи жасалма спутнигин орбитага чыгарган. 1961-жылы 12-апрелде Ю. А. Гагарин биринчи жолу космоско учкан. Дүйнөдөгү биринчи аял космонавт В. В. Терешкова болгон. Ошондой эле космоско Г. Титов, А. Николаев, П. Попович, В. Быковский аттуу космонавттар учушкан. Кыргызстандан биринчи болуп космоско Салижан Шарипов учкан.

Азыр космонавттар космосто узак убакыт болушуп, Ай, Күн, Венера жана Марс планеталары тууралуу көп жаңылыктарды ачышты.

башкар – управлять
жасалма – искусственный
жетектеген – руководил
узак – долгий

39. Текстке таянып таблицаны толтургула.

«Космонавтика» деген сөз ...	
К. Э. Циолковский – ...	
С. П. Королёв – ...	
1957-жылдын 4-октябрында ...	
Ю. А. Гагарин – ...	
В. В. Терешкова – ...	
С. Шарипов – ...	

40. Салижан Шариповдун интервьюсу менен таанышкыла. Ал кыялын кантип ишке ашырыптыр?

Бала чагымда биринчи жолу асманда учуп бара жаткан учакты көргөндө эле учкуч болуу кыялы менен жашап калгам. Мектепке барганда тиешелүү китептерди көп окудум. Ал кездерде ар бир космоско учууну теле-радиодон сөзсүз берип турушчу, аны көргөн миңдеген балдар космонавт болууну каалаган. Мен дагы космонавт болом деп ушул максатка жетүү аракетин көрдүм. Мектепти аяктаган соң учкучтар окуу жайына тапшырдым. Кийин учкуч болуп иштеп жатканда, космонавттарды даярдоо борборуна атайын комиссиядан өтүү өтүнүчү менен кат жаздым. Ошентип космонавт болуп калдым.

Эгерде бала космонавт болууну кааласа, анда биринчиден, ден соолугун чыңдашы керек. Анткени, саламаттыгы мыкты адам гана космоско учат. Экинчиден, көп окуу керек. Ошондой эле алдына так максат коюу зарыл. Эгерде адамдын реалдуу максаты болсо, ал ага жетүү үчүн болгон аракетин жумшайт.

кыял – мечта
өтүнүч – просьба
аракет – старание

41. Жупта иштегиле. Бирөөңөр космонавттын ролун аткаргыла да, интервью бергиле, дагы бирөөңөр журналисттин ролун аткарып суроо бергиле.

Интервьюну баалоо критерийлери:

– Суроо-жооптор теманы толук, так ача алды, темадан тышкары керектүү эмес суроолор, жооптор болгон жок;

– Суроолорду да, жоопторду да түшүнүүгө каталар тоскоолдук кылган жок, же эч кандай каталар болгон жок;

– Көлөмү сакталды: 5 суроо берилди – 5 жооп алынды.

42. Тема боюнча төмөнкү таблицаны толтургула.

Тема кызыктуу болдубу? Эмне үчүн?	
Кайсы маалымат баалуу болду?	
Кандай суроолор пайдалуу болду?	
Тема боюнча дагы эмнени билгиң келет?	

7-сабак

Ата-энем ким болуп иштейт?

Грамматика: Этиштин жекелик жана көптүк саны

Лексика: Ашпозчу, ашкана, бейтапкана, оорукана, бейтап, милдет, айыктыруу, камкордук, сылык, так болуу, кылым, үрөн.

Эсиңе тут!

Жекелик сандагы этиштер

Ким?	Эмне кылат?
Мен Сен Ал	бара+мын. бара+сың. бар+а+т.

Көптүк сандагы этиштер

Ким?	Эмне кылышат?
Биз Силер Алар	бара+быз. бара+сыңар. бар+ыш+ат.

43. Сүрөттөрдү пайдаланып, бир нече сүйлөм түзгүлө.

Үлгү: *Мен фортепианодо ойноймун.*

44. Үлгү боюнча сүйлөмдөрдү түзгүлө.

Мугалим, китеп.
Китеп мугалимдики. Мугалим балдарга китеп окутат.

Ашпозчу, тамак, ашкана

Дүкөнчү, товар, дүкөн

Курууучу, кыш, курулуш

Доктур, оорукана, бейтап

45. Ким эмне кылат? Кимдер эмне кылышат? Сүйлөмдөрдү толуктагыла.

Ким?	**Эмне кылат?**	**Эмне кылышат?**
Мугалим (дер)	окутат, тарбиялайт, үйрөтөт	окутушат, тарбиялашат, үйрөтүшөт
Ашпозчу		
Доктур		
Космонавт		
Музыкант		
Сүрөтчү		
Тигүүчү		

46. Кайсы кесип экенин тапкыла.

1.	Бул кесипте иштеген адамдардын ден соолугу абдан жакшы болуш керек, анткени алар бир жумушчу сменанын ичинде жер астында болушат.
2.	Бул сөз англис тилинде «адамдарды башкаруу» дегенди билдирет. Бул кесиптин ээси пландаштыруу, уюштуруу жана көзөмөлдөөнү жүргүзөт.
3.	Бул кесиптин өкүлү өсүмдүктөрдүн түрлөрүн, аларды өстүрүүнүн эрежелерин жакшы билет.
4.	Бул кесипте иштеген адамдар кылмыштарды ачышат.
5.	Бул кесиптин өкүлү баалуу товарлар жана акча менен иштейт. Бул кесипте иштеген адамдар активдүү, сылык, так болуу керек.

47. Диалогду толуктагыла.

– Ата-энеңердин кесиби барбы?
– …
– Атаңдын кесиби сени кызыктырабы?
– …
– Ал эми апаңдын кесибичи?
– …
– Сен ата-энеңдин кесибин уланткың келеби?
– …
– Эмне үчүн?
– …

48. Айсулуунун аңгемеси менен таанышкыла. Анын ата-энеси кайсы кесип боюнча иштешет экен?

Менин атам жана апам доктур болуп ооруканада иштешет. Атам хирург, апам болсо педиатр. Мен бош күндөрүмдө атам иштеген ооруканага келип турамын. Анын дарыгерлик иштерине байкоо жүргүзөмүн. Атамдын негизги милдети оорулууларга хирургиялык операция жасап, аларды айыктыруу. Ал операциядан кийин бейтаптарын берилүү менен дарылайт. Өзүнүн бейтаптарына жылуу мамиле жасап, алардын ден соолугуна өзгөчө камкордук көрөт. Ушундай дарылоодон соң, алар тез арада айыгып кетсе, атам өзүн өтө бактылуу сезет.

Эгерде үй-бүлөдө бирөөбүз ооруп калсак, атам жана апам медициналык тез жардам көрсөтүшөт. Алар ар убакта биздин ден соолугубузга жакшы камкордук көрүп турушат. Атам жана апам өз кесибин ардактап сүйүшөт. Алар адамдын өмүрүн сактап калуу аракетинде кызмат кылышат.

ӨҮН
оорукана – поликлиника
милдет – обязанность
байкоо жүргүзөмүн – наблюдаю
камкордук – забота

Айсулуунун атасы ким болуп иштейт экен? Апасычы? Айсулуунун ата-энесинин жумушуна эмнеге барып турат? Атасынын негизги милдети эмнеде экен? Ага өзүнүн кесиби жагат бекен?

49. Мугалим кандай кесип? Ырды окуп, мугалимдик кесиптин мааниси жөнүндө айтып бергиле.

Мугалим

Классында отуруп,
Кылымына ой берген.
Асыл үрөн ал чачкан.
Адамдыкка бой берген.

Алтыдагы бөбөккө,
«Алиппени» тааныткан.
Адамзатты илимге,
Алып кирген даанышман.

Ж. Мамытов

кылым – век **асыл** – ценный **үрөн** – семя, семена

50. Ата-энеңердин кесиби жөнүндө план боюнча айтып бергиле.

1. Менин атамдын (апамдын) кесиби – … .
2. Ал (кайда?) … эмгектенет.
3. Ал төмөнкү жумушту аткарат: … .
4. Атамдын (апамдын) кесиби маанилүү, анткени … .

8-сабак

Мен келечекте ким болгум келет?

Грамматика: Этиштин жекелик жана көптүк саны

Лексика: ийрим, дегдеткен, өндүрүш, өмүр, жоопкерчилик, эмгек акы, жумушсуз, эмгектениш керек.

51. Силер келечекте ким болгуңар келет? Эмне үчүн? Жуптарда сүйлөшүп, ойлоруңар менен класста бөлүшкүлө.

52. Эрмек ким болгусу келет? Эмне үчүн?

Шоколаддан башкасын

Сурай калсам Эрмектен:
– Ким болосуң эр жетсең?
Орок мурдун шыр жанып,
Оюн айтат дегдеткен:

– Ойлойм ишке ашканын,
Ошол агай шашканым.
Мен дүкөнчү боломун,
Кереги жок башканын.

Толгон киши каттасын,
Тоодой жыйып акчасын.
Шоколадды өзүм жеп,
Сата берем башкасын.

У. Мамбеталиев

эр жетсең – когда вырастешь **дегдеткен, кызыктырган** – интересоваться

1. Эрмек чоңойгондо ким болгусу келет?
2. Дүкөнчү кесиби оңойбу?

3. Сен чоңоюп дүкөнчү болдуң дейли, Эрмектин ойлогонун кылат белең? Эмне үчүн?

53. Балдардын кесипти тандоо жөнүндө ойлору менен таанышкыла.

Мен келечекте мага жаккан кесип боюнча иштегим келет. Мага программист болгон жагат. Биринчиден, программист эч качан жумушсуз калбайт. Ал бардык өндүрүштө керек. Экинчиден, программист жакшы эмгек акы алат.

Бүгүнкү күндө ар кандай кызыктуу кесиптер көп. Алардын ичинен мага дарыгерлик кесип абдан жагат. Ал абдан керектүү кесип. Анткени дарыгер адамдын ден соолугу үчүн күрөшөт. Бул кесипке ээ болуш үчүн өтө көп окуш керек. Дарыгерлик кесип адам өмүрүн сактоодо чоң жоопкерчиликти талап кылат.

Мен пианист болгум келет. Ошондуктан мен башталгыч класстан баштап музыкалык ийримге катышам. Пианист болуу үчүн ноталарды үйрөнүп, көп эмгектениш керек.

Мен келечекте мугалим болгум келет. Бул кесип ардактуу, анткени мугалим балдарга билим берет. Мугалим болуш үчүн мен көп окушум керек.

өндүрүш – производство
ийрим – кружок
өмүр – жизнь
жоопкерчилик – ответственность

54. Сүйлөмдөрдү уланткыла.

Ал	программист	болгусу келет,	анткени ....
	дарыгер		
	пианист		
	мугалим		

55. Туура кесип тандоо үчүн эмне кылыш керек экен?

Кесипти кантип туура тандоо керек?

Кесипти туура тандоо үчүн, биринчиден, өз мүмкүнчүлүктөрүңөрдү жана өнөрлөрүңөрдү баалоо керек. Көп учурда силерге жаккан окуу предметтер же кызыгуулар кесипти тандоодо негиз болушу мүмкүн.

Экинчиден, адистерден кеңеш сунуш сурап жана алар иштеген жакка барып көрүш керек. Ар кайсы жерлерге барып, көргөнүңөрдү салыштыргыла. Силер күткөн нерселерге дал келдиби же жокпу деп талдап көргүлө. Ата-энеңер жана мугалимдер менен кеңешкиле.

Үчүнчүдөн, өзүңөрдүн мүнөзүңөрдү жана темпераментти, жашоо темпти баалоо жүргүзгүлө. Тандаган кесип өзүңөргө туура келиши керек.

56. Азыркы учурда Кыргызстанга төмөнкү кесиптер керек.

Программист

Мугалим

Менеджер

Дарыгер

Инженер

Укукчу

57. Эмне үчүн аталган кесиптер азыркы учурда Кыргызстанга керек? Кичи топтордо изилдөө жүргүзгүлө. Төмөнкү таблицаны толтургула.

Кесиптин аталышы	Эмне үчүн бул кесип керек?	Комментарийлер
…	…	…
Жалпы корутунду		

58. Изилдөө боюнча маалыматты корутундулап, презентация даярдап келгиле.

Презентацияны баалоо критерийлери:

– эмне үчүн аталган кесиптер Кыргызстанга керек экени жөнүндө маалымат так жана толук берилген;
– далилдөө үчүн булактар пайдаланылган;
– маалыматтар фотосүрөттөр менен коштолгон;
– слайддардын саны 10 же 12ден ашпаган.

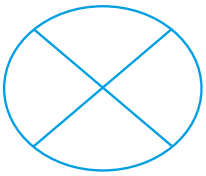

Топто иштегениңер боюнча «токочту» бөлгүлө.
– Мен топтогу иштин … бөлүгүн аткардым.
– Мен өзүмө токочтун ушул бөлүгүн бөлдүм. Себеби …

9-сабак

Өзүңөрдү текшергиле

Кесип

1. Сөздөрдүн котормосун жебе менен көрсөткүлө.

мугалим	юрист
өрт өчүрүүчү	ответственность
бийчи	интересный
ырчы	полезный
балыкчы	водитель
тигүүчү	врач
ашпозчу	посол
кызматчы	продавец
ишкер	сторож
илимпоз	писатель
жазуучу	ученый
кароолчу	бизнесмен
дүкөнчү	служащий
элчи	повар
дарыгер	портной
айдоочу	рыбак
пайдалуу	певец
кызыктуу	танцовщик
жоопкерчилик	пожарный
укукчу	учитель

2. Ар бир кесиптин тушуна ага тиешелүү болгон эң керектүү сапатты жазгыла.

Кесип	Эң керектүү сапат
мугалим өрт өчүрүүчү бийчи ырчы балыкчы тигүүчү ашпозчу кызматчы ишкер илимпоз жазуучу кароолчу дүкөнчү элчи дарыгер айдоочу пайдалуу кызыктуу жоопкерчилик укукчу	

3. Таблицаны толтургула.

Курулуш менен байланышкан кесиптерди жаз	Алар кандай жумуштарды аткарышат?	Кыргызстанга бул кесиптер керекпи? Эмне үчүн?
…	…	…
Адамдын ден соолугу, жашоосу менен байланышкан кесиптерди жаз	Алар кандай жумуштарды аткарышат?	Кыргызстанга бул кесиптер керекпи? Эмне үчүн?
…	…	…
Искусство менен байланышкан кесиптерди жаз	Алар кандай жумуштарды аткарышат?	Кыргызстанга бул кесиптер керекпи? Эмне үчүн?
…	…	…
Илим менен байланышкан кесиптерди жаз	Алар кандай жумуштарды аткарышат?	Кыргызстанга бул кесиптер керекпи? Эмне үчүн?
…	…	…

4. Дүйнөдөгү белгилүү адамдардын кесиби жөнүндө төмөнкү үлгүнү колдонуп, айтып бергиле.

1. Белгилүү адамдын аты-жөнү
2. Жашаган өлкөсү
3. Кесиби
4. Жетишкендиктери (же эмнеси менен дүйнө жүзүнө белгилүү?)

5. Анын негизги сапаттары
6. Сага жаккан сапаттары. Эмне үчүн?

5. Кыргызстандагы белгилүү адамдардын кесиби жөнүндө төмөнкү планды колдонуп, айтып бергиле.

1. Белгилүү адамдын аты-жөнү
2. Иштеген жери
3. Кесиби
4. Жетишкендиктери (же эмнеси менен белгилүү?)
5. Анын негизги сапаттары
6. Сага жаккан сапаттары. Эмне үчүн?

6. Кайсы белгилүү манасчыларды билесиңер? Каалаган эле адам манасчы боло алабы? Силер кандай ойлойсуңар?

7. Өзүңөрдүн үй-бүлөңөр жөнүндө таблицаны толтургула.

Үй-бүлөңдүн мүчөлөрү	Алардын кесиби	Алар кандай жумушту аткарышат?	Алар эмне үчүн ушул кесипти тандап алышкан?
...	...	...	...

8. Силерге жаккан кесиптер жөнүндө айтып бергиле. Айтып берүүдө төмөнкү үлгүнү пайдалангыла.

Кесиптер	Алар эмне кылышат?	Эмне үчүн жагат?
...	...	...
Корутунду. Бирок, мага эң жаккан кесип ..., анткени...		

9. Төмөнкү сүрөттөрдөгү кесиптерди карап чыккыла, кайсы кесип Кыргызстанда сейрек кездешет? Эмне үчүн?

дарыгер

мугалим

тарбиячы

футболчу

шахтёр

сүрөтчү

айдоочу

ашпозчу

сатуучу

маляр

ырчы

темир уста

куруучу

чачтарач

өрт өчүрүүчү

космонавт

маскарапоз

короо шыпыруучу

КЫРГЫЗСТАН

1-сабак

Кыргызстандын жаратылышы

Грамматика: Мезгил тактооч

Лексика: кескелдирик, калкыйт, тиктешет, жер титирөө, кокту, тургундар, тууган-туушкан, тагдыр, жаратылыш, жансыз, жандуу.

Эсиңе тут!

Ким? эмне?	Качан? Кайсы убакта?	Эмне кылат? Эмне болот?
Концерт	бүгүн	болот.
Мен	азыр	келем.
Ал	кеч	кетет.

Кыймыл-аракеттин мезгилин, убагын көрсөтүш үчүн **мезгил тактоочту** пайдаланабыз.

1. Сөздөрдүн котормосун жебе менен көрсөткүлө.

көл	птицы
дарыя	плодовые деревья
жаратылыш	озеро
бак-дарак	природа
жапайы айбандар	горы
мөмө бактар	река
куштар	дикие животные
тоолор	деревья

2. Сөздөрдүн антонимдерин жазгыла.

эртең – …
азыр – …
жайында – …
быйыл – …
кечинде – …
кийин – …
кез-кезде – …
кечээ – …

3. Макалда мезгилди билдирген кандай сөздөр пайдаланылган? Макалдын маанисин түшүндүрүп бергиле.

Жаз жарыш, күз күрөш.

4. Сүйлөмдөрдү маанисин боюнча толуктагыла. Бири-бириңерге окуп бергиле.

Кыргызстандын .... аябай кооз. Биздин ..... кандай бийик! Алардын көз жетпеген чокуларында дайыма ак ..., көк ... жатат. Ошол тоолордо ...да, ... да бар. Көргөн жанды суктандырган ... бар. Ал – кыргыз жергесинин – ..., ...

Колдонулуучу сөздөр: жаратылышы, тоолор, кар, муз, илбирс, Ысык-Көлүбүз, кубанычы, сыймыгы, аркар.

5. Текстти окугула. Жаратылыш деген эмне? Аны эмне үчүн коргоо керек?

Жаратылыш деген эмне?

Айланаңа көз чаптырып көрчү. Ооба, сен күндү, асманды, булутту, жерди, өсүмдүктөрдү, жаныбарларды көрөсүң. Мына ушулардын баары – жаратылыш.

Күн, асман, булут, таш, суу, жаан, кар – булар жансыз жаратылыш. Өсүмдүктөр, жаныбарлар, адам – булар жандуу жаратылыш. Канаттуулар да, айбандар да, кескелдириктер да, жыландар да, ташбакалар да, бакалар да, балыктар да, курт-кумурскалар да, курттар да жаныбарлар экенин эсиңерден чыгарбагыла.

Жаратылыш – биздин эң жакын досубуз. Ал биздин жашоо тиричилигибизге керектүү көп нерселерди берет. Ошол себептен адамдар жаратылышты коргошот, анын байлыктарын арттыруу максатында көп эмгектенишет.

жаратылыш – природа
жандуу – живой
кескелдирик – ящерица
жансыз – неживой
көз чаптырып көрчү – оглянись
арттыр- – увеличивать

6. Таблицаны толтургула.

Жансыз жаратылыш	Жандуу жаратылыш
...	...

7. Табышмакты тапкыла. Белгиленген сөздөр тактоочтун кайсы түрүнө кирет? Эмне үчүн?

Күн калкыйт түшүп **күндүзү**,
Ай калкыйт сүзүп **түнкүсүн**.
Асман менен тиктешет,
Бетине кармап күзгүсүн.

калкыйт – покачиваться
тиктешет – смотрят друг на друга

8. Сөз айкаштарын түзгүлө.

9. Ысык-Көл жөнүндө уламыш менен таанышкыла.

Бир кезде азыркы Ысык-Көлдүн ордунда кооз шаар турган экен. Күндөрдүн биринде ал шаарда жашаган кыздар тоого отун тергени барышат. Алар отун терип жүргөн маалда катуу жер титирөө болот. Шаар жайгашкан кокту сууга толуп, тургундардын баары набыт болот. Кыздар кайра келгенде шаардын ордунда чалкайган көл турат. Алар катуу кайгыргандыктан күнүгө көлгө келип, өздөрүнүн тууган-туушкандарынын тагдыры тууралуу өксүп ыйлашат. Алардын туздуу көз жашынан улам көл туздуу жана ачуу болуп калган экен. Ошол себептен ал эч качан кышкысын тоңбой калыптыр.

ӨҮН
отун тергени – собирать дрова
кокту – впадина
тууган-туушкандары – родственники
жер титирөө – землетрясение
тургундар – жители
набыт бол- – погибнуть
тагдыр – судьба

Илгери Ысык-Көлдүн ордунда эмне болуптур?
– Эмне себептен шаар суунун астында калыптыр?
– Тургундардан кимдер тирүү калыптыр?
– Көлдүн суусу эмне үчүн туздуу жана ачуу болуп калыптыр?

10. Жогорку тексттен мезгил тактоочтор катышкан сүйлөмдөрдү таап жазгыла.

Билип алгыла!

Ысык-Көлдүн эң терең жери 668 метр, узундугу 178 километр, туурасынын эң жазы жери 60 чакырым. Ысык-Көлдүн тескей жагы бийик тоолорго жакын, ал тоолордо арча, карагай өсөт.

11. Ысык-Көл жөнүндө маалыматтарды пайдаланып, план боюнча кыскача аңгеме жазгыла.

План

1. Ысык-Көл кайда жайгашкан? Анын тереңдиги, узундугу, туурасы канча?
2. Ысык-Көл жөнүндө кандай уламыш бар?
3. Силерге Ысык-Көл жагабы? Эмне үчүн?

2-сабак

Кыргызстан – тоолуу өлкө

Грамматика: Сан-өлчөм тактооч

Лексика: мөңгү, кырка, чоку, зоо, миз, азуу, кербен, кербенчи.

Эсиңе тут!

Канча? Канчалык? Канчалап?
көп, аз, ашык, мол, аз-аздан, көп-көптөн, бөксө, артык, кем, анча-мынча

Сан-өлчөм тактооч кыймыл-аракеттин иштелиш өлчөмүн көрсөтөт.

12. Мааниси боюнча карама-каршы сөздөрдү бириктиргиле.

Көп, аз, бөксө, анча-мынча, азыраак, толо, көбүрөөк, мал.

13. Макалдарды окуп, сан-өлчөм тактоочторду белгилегиле. Бир макалдын маанисин чечмелеп бергиле.

Жакшы сөз – жарым ырыс

Улууларды кандай сыйласаң, картайганда жаштардан ошончо сыйурмат көрөсүң.

Аргымактын жакшысы азыраак оттоп, көп жуушайт.

Жалкоонун шылтоосу көп.

Мингениң жакшы ат болсо, алысты жакындай көр.

14. Диалогду толуктап сүйлөшкүлө.

– Сага тоолор жагабы?
– … .
– Эмне үчүн Кыргызстанды тоолуу өлкө деп айтышат?
– … .
– Кыргызстанда кандай тоолор бар?
… .
– Алар эмнеси менен кызык?
– … .
– Сен кайсы тоолордо болгонсуң?
– … .

15. Текстти окуп, тоолор жөнүндө жаңы маалыматты белгилегиле.

Кыргызстандын жаратылышы абдан кооз жана кайталангыс. Кыргызстандын аймагында сексен сегиз тоо кыркасы бар! Анын ичинен сексен жетиси Тянь-Шанга тиешелүү. Тянь-Шань деген аталыш «асман тиреген тоо», башкача айтканда Теңир-Тоо дегенди билдирет. Тянь-Шань өтө

бийик жана кооз болгондуктан, кыргыздар аны эзелтеден Теңир-Тоо деп аташкан. Теңир-Тоо – бийик тоо. Анын кыркаларынын чокуларында түбөлүк мөңгүлөр жатат.

Кыргызстан – асман тиреген тоолордун жана гүлдөгөн өрөөндөрдүн өлкөсү.

кайталангыс – неповторимый
кырка – хребет
чоку – вершина
эзелтеден – издавна
мөңгү – ледник
түбөлүк – вечный

16. «Биздин тоолор» деген темада эссе жазгыла. Төмөнкү суроолорду пайдалангыла.

1. Кыргызстандын аймагында канча тоо кыркалары бар?
2. Эмне үчүн Кыргызстан «асман тиреген тоолордун» жана гүлдөгөн өрөөндөрдүн өлкөсү деп аталат?
3. Теңир-Тоо деген эмнени билдирет? Аны кандай элестеттиңер?

3-сабак

Кыргызстан – тоолуу өлкө

Грамматика: Сын-сыпат тактооч

Лексика: катмар, кайталангыс, түбөлүк, жалтыра-, каркай-, заңкай-, арсай-.

Эсиңе тут!

Ким? Эмне?	Кантип? Кандай? Кандайча?	Эмне кылат?
Анара	жай	иштейт.
Менин атам	ылдам	басат.
Ал	бат	келди.
Мен	орусча	сүйлөй алам.
Ыр	кыргызча	аткарылат.

Сын-сыпат тактооч кыймыл-аракетти сыпаттап, анын ал-абалын, кантип иштелгендигин көрсөтөт.

17. Мааниси боюнча карама-каршы сөздөрдү бириктиргиле.

жай	шашпай
аста-аста	бөлүнүп
дароо	алыстан
бирге	тез
бетме-бет	бат-бат
сонун	начар

18. Сөздөрдү окуп, котормосун тапкыла.

кебез	пласт
азуу	дрожать
миз	караванщик
катмар	скала
зоо	верблюд
кербенчи	мёрзнуть
арстан	острие
төө	клык
тоң-	лев
калтыра-	хлопок

19. Төмөнкү сөздөрдүн маанисине көңүл бургула.

кура-; Эжем курак **курайт.**

кураш-; Тоолор тоого **курашат.**

ула-; Агам түтүктөрдү **улайт.**

улаш-; Тоолор тоого **улашат.**

чуба-; каздар **чубайт.**
Каздар **чубап** бара жатышат.

Кичинекей балдар **чубашып** бара жатышат.

Кербенчинин төөлөрү **чубаш**ып бара жатат.

Тоолор кербенчинин төөлөрүндөй **чубаш**ат.

20. Берилген сөз айкаштарды пайдаланып, өз алдыңарча «Кыргыз тоолору» деген чакан текст түзгүлө.

Тоолор тоого курашат, тоолор тоого улашат; кербенчинин төөлөрү, кебез тартып баратат, тоолор төөлөрдөй чубашат; тоңгон муздар, тоолор бийик, бороон калтырап араң өтөт, кыргыз эли тоолорду жакшы көрөт.

21. Ырды угуп, негизги маанисин аныктагыла.

Кыргыз тоолору

Тоого тоолор курамалап, курашып,
Узун тартып, уламалап, улашып,
Алда кайда кебез тартып келаткан,
Кербенчинин төөлөрүндөй чубашып.

Кара зоолор ар кай жерде каркайып,
Катмарлашып, калың тартып заңкайып.
Алмаз сындуу көккө тийген миздери,
Арстандын азуусундай арсайып.

Мөңгү кетпей, чокулары жалтырап,
Тоңгон муздар шөкүлөдөй жаркырап.
Ар жагынан бер жагына куш эмес,
Араң гана бороон өтөт калтырап.

Кыргыз тоосу – элдин сүйгөн тоолору,
Мындай сонун асыл тоолор болорбу?
Асман тиреп жеңе билет ар качан
Өлкөбүзгө кас санаган жоолорду.

А. Осмонов

ӨҮН

ула- – соединить концами
каркай- – быть высоким, торчать
улаш- – совместно соединяться
заңкай- – вздыматься, возвышаться
катмар – слой, покров земли, пласт
арсай- – торчать остриём
катмарлашып – многими слоями
жалтыра-, жаркыра- – блестеть, сверкать
кас санаган жоо – враг
калтыра – дрожать, трепетать

22. Туура, катасын белгилегиле.

	туура	ката
Ырда кыргыз тоолорунун кооздугу жөнүндө айтылган.		
Тоолор коркунучтуу сүрөттөлгөн.		
Акын тоолорду төөлөргө салыштырып жатат.		
Тоолордун миздери алмазга салыштырылган.		
Акын зоолорду арстандын азуусуна салыштырат.		
Тоонун чокусунда мөңгү көпкө жатпайт.		
Тоонун чокусунда бороон болбойт.		
Мындай сонун асыл тоолор башка жакта жок.		
Тоолор кас санаган жоолор менен күрөшөт.		

22. Кыргызстандын кайсы тоолорунда болгонсуңар? Өзүңөр барган жериңерди сүрөттөп бергиле.

24. Теманын аягында таблицаны өз алдыңарча толтургула.

Тема боюнча эмнелерди билдим	**Тема боюнча эмнелерди аткара алам?**	**Мага эмне түшүнүксүз болду?**
... ...	... ...	... ...

4-сабак

Кыргызстандын пайдалуу кен байлыктары

Грамматика: Орун тактооч

Лексика: кен байлык, мунай, суюк, адегенде, баткак, булак, жаратылыш газы, бургула, борпоң, баткак, булак, көмүр.

Эсиңе тут!

Ким? Эмне?	**Кайда? Кайдан?**	**Эмне кылат?**
Окуя	илгери	болгон.
Мен	ары-бери	басып жүрөм.
Ал	кийин	келет.
Мектеп	алыс	жайгашкан.

Кыймыл-аракеттин ордун, багытын көрсөтүш үчүн **орун тактоочторду** пайдаланабыз.

ары-бери – туда-сюда

25. Берилген сөздөрдү карама-каршы мааниси боюнча бөлүштүргүлө.

Жогору, өйдө, алыс, ары-бери, кийин, алга, жакын, ыраак, илгери, артка, ылдый, төмөн.

26. Сүйлөмдөрдү толуктап жазгыла.

Кыргызстанда көмүр, мунай, алтын казып алышат. Алтын жер алдында (каерде?) жайгашкан. Адамдар жашаган жерден (кайда?) болот. Тазаланган алтын экономиканы (кайда?) жылдырат. Бизде жер алдындагы кен байлыктарды (кайда?) алып чыгуу технологиялары бар.

Колдонулуучу сөздөр: алыс, алга, төмөн, жогору.

27. Сөздөрдүн котормосун жебе менен туура көрсөткүлө.

кум	глина
чопо	известняк
акиташ	песок
көмүр	уголь
сымап	олово
калай	золото
мунай	нефть
алтын	ртуть

28. Сөздөрдүн антонимдерин тапкыла.

пайдалуу –
баалуу –
катуу –
терең –
баа жеткис –
коюу –

Жардамчы сөздөр: зыяндуу, арзан, жумшак, суюк, тайыз, нарксыз.

29. Сүйлөмдөрдү толуктап жазгыла.

Кыргызстанда – пайдалуу ... көп. Алар өлкөбүздүн .... Пайдалуу кендерди адегенде ... изилдеп табышат. ... шахталарда жана карьерлерде казылат. Мунайды жана жаратылыш газын ... астынан алышат.

Жардамчы сөздөр: кен, байлыгы, геологдор, көмүр, жер.

кендер – ископаемые

30. Текстти окугула. Кыргызстанда кандай кендер бар? Алар эмне үчүн байлык болуп эсептелет?

Пайдалуу кендер – өлкөбүздүн баа жеткис байлыгы. Гранит, кум, чопо, акиташ, көмүр, аш тузу, сурьма, сымап, калай жана башка тоо

тектерин адам өзүнүн чарба иштеринде пайдаланат. Булар – пайдалуу кендер. Пайдалуу кендердин көпчүлүгү катуу кендер. Бирок суюк, газ сымал кендер да бар. Мунай – суюк, жаратылыш газы – газ сымал болот. Пайдалуу кендер жер түпкүрүндө жайгашкан. Адегенде геологдор пайдалуу кендерди изилдеп табышат. Андан кийин башка адистер аны казып алуу үчүн картадан кен жайгашкан жерди белгилеп коюшат.

Пайдалуу кендерди түрдүүчө казып алышат. Көмүрдү шахталарда жана карьерлерде казып алышат. Мунайды жана жаратылыш газын жер астынан алышат. Бул үчүн бургулоочу мамыларды орнотуп, терең скважиналарды бургулашат.

адегенде – сначала
пайдалуу кендер – полезные ископаемые
суюк – жидкий
казылат – добывают
мунай – нефть
жаратылыш газы – природный газ
бургулоочу мамылар – бурильные вышки
бургула- – бурить

Кен деген эмне?
Кендерди адегенде кимдер табат?
Кендер кандай жолдор менен алынат?

31. Сүрөттөгү кендин бирине мүнөздөмө бергиле. Ал кандай болот, аны кайдан табышат, кантип пайдаланат?

Көмүр

Алтын

Мунай

Калай

32. Тема боюнча өзүңөрдү баалагыла.

жаңы нерсе билдим
пайдаландым
таң калдым

Мен

үйрөндүм
түшүндүрө алам
түшүнгөн жокмун

5-сабак

Өзүңөрдү текшергиле

Кыргызстан

1. Картаны пайдаланып, таблица боюнча кайсы жерлерде пайдалуу кендер казылып алынарын айтып бергиле.

Кендердин аталышы	Кайсы жерде?	Кайсы облуста?
көмүр	Таш-Көмүр	Жалал-Абад
	Кызыл-Кыя	Баткен
	Кара-Кече	Нарын
	Жыргалаң	Ысык-Көл
	Өзгөн	Ош
мунай	Майлы-Суу	Жалал-Абад
алтын	Кумтөр	Ысык-Көл облусу
	Жер-Үй	Талас
сурьма	Кадамжай районунда	Баткен облусу

2. «Пайдалуу кендер» тестинин туура жообун белгилегиле, ✓ – туура.

1. Кайсы адистер пайдалуу кендерди изилдеп табышат?

А) геологдор
Б) археологдор
В) биологдор
Г) куруучулар

2. Кандай заттар пайдалуу кендер деп аталат?

А) бардык пайдалуу заттар
Б) адамдар үчүн пайдалуу витаминдер
В) жер астындагы же үстүндөгү пайдалуу заттар;
Г) жер астындагы же үстүндөгү таштар.

3. Аталган топко тиешеси жок пайдалуу кенди белгиле:

А) таш көмүр
Б) мунай
В) гранит
Г) жаратылыш газ

4. Ашыкчасын белгиле:

А) кирпич
Б) кум
В) темир кени
Г) топурак

5. Кайсы пайдалуу кендер курулушта пайдаланылат?

А) кум, чопо
Б) гранит, торф
В) көмүр, аш тузу
Г) көмүр, кум

6. Кайсы пайдалуу кендер отун болуп пайдаланылат?

А) темир кени
Б) көмүр, жаратылыш газы
В) графит, күкүрт
Г) алтын, жаратылыш газы

7. Кайсы пайдалуу кенден металлдарды алышат?

А) көмүрдөн
Б) граниттен
В) кенден
Г) газдан

8. Берилген пайдалуу кендерди мүнөздөгөн сөздөрдү танда.

Гранит: ... . Чопо: ... . Акиташ: ... .

Жардамчы сөздөр: өңү ак, жакшы жабышат, катуу, тунук эмес, борпоң, күйбөйт, жумшак, боз же кызыл өңдүү, кооз.

борпоң – рыхлый
жабышат – липнет

30. Жер алдындагы сууларды жана баткактарды да пайдалуу кендер десе болобу? Эмне үчүн? Алар жөнүндө маалымат таап, айтып бергиле.

Дары баткактар

Булактар

баткак – грязь
булак – родник